

קלטת מספר: 0330/1537
עדות מספר: 03/5829

ש ע ר ע ד ו ת

הארץ - תוניסיה השפה - עברית

העד: יוסף אנקורי מקום וארץ לידה: 1912 ספאקס, תוניסיה
כתובת: שד' בן-צבי 25 ירושלים.

תוכן העדות: -

בספאקס (SFAX) לאחר ועידת סן - רמו 1922. דמותו של פליכס עלוש זעתונגו -
LE REVEIL JUIF פעילות נוער יהודי במסגרת תנועת הצופים ו - U.J.J.
(UNION DE LA JEUNESSE JUIVE) ייסוד תנועה בשם "הצופים העבריים בתוניסיה"
ב- 1929 ע"י פעילי השומר הצעיר. הצטרפות העד לתנועה בתוניס זפרישתו בגלל
חילוקי דעות בתפישה החברתית והאידיאולוגית. העברת העתון "לה רוני זזייף"
לתוניס. אישור ז'בוטינסקי להקמת בית"ר בתוניס. הקמת סניפי בית"ר ע"י העד
ובעזרת אנשים נוספים - בתוניס (TUNIS) ובערים וערי שדה - מוקנין (MOKNINE)
מאדיה (MAHDIA) נאבכ (NABEUL) סוס (SOUSSE) ספאקס (SFAX). הפגנה המונית
מטעם התנועות הציוניות נגד החרם בגרמניה. עליית העד בשנת 1934 לא"י ומינוי
אנשים לנציבות בית"ר בתוניסיה כאכפרד רוסי (1934-1936) ואח"כ אפרים לוזון.
ידיעות על פעילותו של אכפרד רוסי בריגול לטובת בעלות הברית ומותו. התחזקות
הציונות בתוניסיה לאחר מלחמת העולם השנייה.

זמן הקלטה: 2 ש' מס' העמודים: 49 תאריך: 1989
שם וחתמת המראיין: - עדינה בן-שמע מקום: יד-ושם

העדות:

אין הגבלות על השימוש בחומר

חתימת העד

חקר

ארכיון יד-ושם

File 03/5829 תיק

Yad Vashem Archives

ראיון עם מר יוסף אנקורי

מדאינתו: עדינה בן שמש

תאריך: 1989

מדפיסה: אסנת בדאל

ת. שמי יוסף אנקורי, נולדתי בספקס (Sfax) ב-1912 במחילת חודש אב. אני רוצה לתת סקירה על יהדות תוניסיה וביחוד הציונות בתוניסיה. בתוניסיה היתה ציונות, לא רק משיחית אלא גם פוליטית, אקטיבית, שהיא דממה לציונות של מזרח אירופה. בין יהודי תוניסיה היו ציונים שהשתתפו בחיי הציונות, השתתפו בקונגרס הראשון עם הרצל. בשנת 1922 בערך, היטי עם אריה לוזון, יסדו את העתון *Reveil* מקומי, זאת אומרת, היטי שהיה גם עיתוןאי בשפה הצרפתית בעתון *Le Re'Veil* הוצע לו שיקים עתון ציוני, וקראו לעתון הזה *Le Re'Veil* *Juif*. פליקס עלוש יסד את העתון שמטרתו היתה מלחמה עבור הציונות ומלחמה על מעמדם של יהודי תוניסיה בתוניס. אלי לוזון היה אחד העוזרים הגדולים של פליקס עלוש. אני בתור ילד תמיד עבדתי איתו כמוך, לא בכתיבת מאמרים בהיל צעיר, אלא בהכנת העתון, קפלתי את העתון, כתבתי את הכתובות של המינויים. העתון הזה היה גפוף במעט בכל צפון אפריקה עד הפיירות הקטנות הכי קטנות במרוקו. הוא גם הגיע למצרים, ליון, למזרח הקרוב, למשל לבירות ובל אלה. העתון הזה היה השופר הציוני הרשמי של התנועה הרביציוניסטית בתוניס, הוא היה עתון לוחם, כשבכל מאורע שהיה קורה בתוניס, כשהשלטונות המקומיים פגעו בזכויות היהודים - הוא יצא למלחמת חורמה עד שתוקן הדבר הזה. בעתון הזה השתתף גם ז'בוטינסקי בקביעות, גם אלפרד ולנסי, כמו כמה מנהיגים ציוניים. אבל יתרונו של העתון הזה

שלא היה ממש עתון מפלגתי, היתה בזה פתוחה לזיכוח ולליבוץ השאלות הציוניות. ואני ליויתי את העתון הזה כמעט עד יום סגירתו. פליקס פלוש הוא ילד בכור במשפחה מרובת ילדים. אבא שלו היה סנדלר. הוא לאט לאט נכנס לדפוס של עתון: לה דהפש פאקסטון, ומשמה הפך לכתב מקומי. כאשר הוא יסד את העתון רווי ליוויף - זה בעברית 'השעורדות היהודית' - הוא התחיל לכתוב מאמרים. הוא היה בחור שיזע המון דברים רק מקדיאה, לא מלימודים. הוא קרא ספרים בסיטונות. הוא לא יכול היה לשבת באיזה מקום, או לאכול או לשנות או משהו, בלי ספר ביד. האדם הזה נתן את כל חייו למען הרעיון הציוני, עם כניסתו לחיים הציבוריים. כאשר היתה בעיה שפגעה ביהודים ובזכויותיהם, או איזה חוק דרקוני כלפי היהודים - הוא יצא בפולמוס חריף שהשלטונות ממש נזהרו כל פעם להטיל דברים כאלה מחמת התגובה של העתון הזה. והעתון הזה היה כל כך בעל השפעה גדולה.

בתוניס יש יהודים משני קטגוריות. יש יהודים שקיבלו את הנתינות הצרפתית, אז להם היה מובן מאליו. היהודים התוניסאים היו ממש נתיני הביי. זאת אומרת, הם היו תחת שיפוט ערבי מוסלמי, והיתה אפליה של יהודי מול הערבי. ואז תמיד היתה ליהודי הזה בעיה איך לעמוד במשפט למשל נגד ערבי. והם תמיד מצאו שרארבי הוא תמיד הצדק והיהודי אף פעם לא. אז כשהיו מקריים באלה של פגיעה בזכויות היהודים ותוניסאים לצדק וכיושר ולעבודה וכל מיני דברים כאלה - הוא פליקס פלוש יצא, הוא היה פולמוסן גדול, יזע לצאת להגנת היהודים האלה, ותבע מהשלטונות התוניסאים והשלטונות הצרפתים לפסול למען תיקון הדברים. אבל אני לא יכול לספר היום דברים ספיציפיים מכיון שזה כבר לפני ששים וחמישים שנה. אם היה ליהודי עסק עם ערבי - אז תמיד הארבי ידו על העליונה, לא מאמינים

ליהודי. ושמה שיפוט ערבי, שיפוט מוסלמי. אז הוא תמיד היה מוצא דרך. שמה הנתיב היהודי ותוניסאי היה נתיב של הביי. ולא רק נתיב של הביי, גם מוגן של הביי.

פליקס עלוש היה בוגר בית ספר עממי, אבל כל השכלתו מהקדיאה. הוא היה מלא ברימון. הוא ידע הטוריה ופילוסופיה וכל העניינים הפוליטיים וכך זה, מתוך הקדיאה המרובה שהוא קרא. כי הקדיאה נתנה לו המון. הוא שלט רק בצרפתית, השפה היחידה שהוא כתב בה, דיבר ערבית מדוברת. בתוניסיה, אם היתה ציונות בצפון אפריקה, ציונות פוליטית - זה הודות לעתון הציוני לה רווי צ'וויף, שנלחם והפיץ את הרעיון הציוני, המדיני בכל צפון אפריקה, מתוניסיה עד מרוקו דרך אלה'יריה.

ש. האם העתון הזה רווח בתוך האוכלוסייה התוניסאית כולה, או שבפיקר בני הדור הצעיר?

ת. העתון הזה, לא רק בתוך הדור הצעיר, אלא גם בדור המבוגר. כל מי שקרא צרפתית התעניין בעתון. היתה לו תפוצה גדולה כמוכן אצל אנשים שהיו ציונים והתענינו בציונות. כי ביהדות תונסיה היו הרבה בשנות השלושים שהיו יהודים צרפתים או שמאלנים ובכל זה. הסוציאליזם היה נפוץ בשנות השלושים, היתה מודה של סוציאליזם. ואז היה נוער שהתאחד בתור סוציאליסט בתנועות לא ציוניות.

ש. נוער יהודי?

ת. נוער יהודי היה בתנועות סוציאליסטיות, אני אביא לך את השמות, מר בסיסאני אני כבד לא'זוכר את המנהיגים של התנועה הזאת. היה עורך דין מסוים שהיה המנהיג של התנועה הסוציאליסטית היהודית. היה להם עתון בשם 'לה ה'וסטיס (La Justice). זאת היתה האוירה בתוניסיה בכלל.

עכשיו אני רוצה לספר לכם על כמה מקרים מיוחדים ספיציפיים שאני חזיתי בהם.

בשנת 1922, אחרי סן-רמו (San Remo), כשהכירו בסן-רמו בזכות עם ישראל לארץ ישראל, והפנדט ניתן לבריטניה - אז כל חבר העמים הבין לאומי הכירו בזכות עם ישראל לשוב לארצו ולחקים מזינה יהודית בארץ ישראל. רק בעלי המנדט הבריטי שקיבלו עליהם להקים את הבית הלאומי היהודי - הם מעלו בתפקידם וחיפשו כל מיני זדכים בשביל לפגוע בתהליך הזה של בנין הארץ למען העם היהודי.

אני זוכר שהייתי ילד, אחרי סן-רמו, היתה בעיר שלנו ספאקס, זה היה נחשב מאורע גדול, חגיגה גדולה. כל היהודים התאספו בבית הבנסת הגדול עם מרפסת ענקית, בשביל לחגוג את המאורע, הנה סוף סוף הכירו בזכותנו על ארץ ישראל. וביחוד, שהרברט סמואל נבחר לנציב העליון והרב ראשון לציון, הרב יעקב מאיר שסימל את הצד הדתי והרוחני, והרברט סמואל נקרא 'המלך היהודי שקם בארץ ישראל' - כל היהודים בתוניסיה ראו בשני האישים האלה, הנה ימי המשטח וההאולה קרובה. ואז בספקס, רבי ניסים לוזון, אבא גרודונוים המפורסמים, שהוא היה מראשוני הציונים שישד בספקס את 'ישיבת ציון'. הארגון 'ישיבת ציון' זה הארגון הציוני הראשון בשנות העשרים, והוא ניהל את זה. אז הוא אירגן איזה מאורע ציוני גדול עם כל תושבי העיר ספקס. באו כולם בהמוניהם עם ילדיהם ונשותיהם. הם כמובן נאמו על המאורע הגדול שהרברט סמואל נבחר לנציב, נציב יהודי. והרב יעקב מאיר שנחשב לאחד האישים הגדולים ביהדות בארץ ישראל. זה יצר מומנט של תקווה לשוב לארץ ישראל. כל היהודים עלבו את בתיהם ובאו לשמוע את הבאומים. ומי שהניף את הדגל - שילס מאה פדנק, מאתיים פרנק לקרן קיימת לארץ ישראל. רק לקחת את הדגל בחול לבן וכדפיף אותו ככה. והאנשים התחילו לתרום, כמו ספר תורה

שתורמים בבית בנסת - להניף את הדגל לימין ולשמאל, ושילמו סכומי כסף עתק, כל אחד לפי יכולתו.

המאורע הזה השאיר בי זכרון בביד, ואני חונכתי בתקופה הזו.

מתוך זה אני רוצה להזכיר מקרה. אני הרמתי ברחוב ירושלים בטפקס.

התארגנו קבוצה עמי ילדים, ממש ילדים

ש. איזה גיליים?

ת. בגיליים עשר, שתיים עשרה, עד שלוש עשרה, הבן גדול בינינו היה אז

בין שלוש עשרה. הוא היה תושב הרחוב שלנו, קראו לו קלמו אנדיאן.

החלטנו לתפור דגל כחול לבן עברי. נתנו לנשים שרוקמות בחוטי כסף

וזהב לעשות לנו את הדגל עם מגן דוד מזהב, שני פסים בכחול,

ומסביב פראנז' כזה, ציציות באכה עם זהב, רקומות. יום בהיר

יצאנו בסך, כל הילדים מהרחוב הצטרפו אלינו, מהשכונה כזה ילדים.

עברנו ליד חומת העיר, ועם שמאל ימין, שמאל ימין. פתאום מנע

אבנים מערבים שהתחילו להמטיר עלינו אבנים. מה זה, יהודים עם דגל

- לא יתכן. התחילו לצעוק. ועד הקהילה שמע על הדגל הזה, נבהל, רץ

ועצר אותנו. והחרימו לנו את הדגל. הדגל הזה שהחרימו אותו לנו,

הוא הונף אותו יום בגלל שמחת החלפת סן-דמו.

ש. הפעילות הזאת שלכם, כאשר היא נבחרה להתנגדות. מצד מי הייתה

ההתנגדות?

ת. אני רוצה לספר לך דבר אחד. למשל אצלנו זה היה, הציונות, ארץ

ישראל - היה עם חלב אם. שתינו את זה, אני עוד אספר על זה איך

אנחנו חיינו הכל בארץ ישראל. תראי, הדנו ברחוב ירושלים, וזה

אופר משהו. ירושלים תמיד מזכירה לנו. ירושלים בשבילנו זה ארץ

ישראל. אז לכן, אני אספר לך עוד מקרה. אחרי הדברים האלה התארגנו

על ידי אדם בשם שאוואט. השאוואט הזה הוא אחד מהגינים או הנכדים

של אותו שאוואט המשורר הגדול של תוניסיה, שהוא היה אחז המשוררים

הגדולים בתקופה הקודמת, בשנות השמונה עשרה. שאזואט ארהן קבוצות. אירגן מקהלת בנות ובנים. התלבושת עלינו היתה כחול לבן. הבנים היו בחליפה כחולה עם סרט כחול באלכסון. הבנות שמלה לבנה עם סרט כחול ובשרוולים הם כן סרט כחול. בזה הופענו בשירים עבריים. הופענו בכל מקום, בכל מאורע, בבתי כנסת, בבתי שמחה. אז הלכנו בסך בעיר, והלכנו עם השירה הפברית בכל מקום. זה נראה כך עד נגעה שהציונות איננה באה מהחוץ. לא הבאנו את הציונות מארצות מזרח אירופה או מארצות מערב - אלא נוצרה בתוך תוכנו. ואנחנו כל כך היינו נלהבים לכל מה שהוא ציוני.

אחרי זה אני המשכתי בכיוון הזה. בשבילי היתה, כל מה שמזכיר את ארץ ישראל או את ירושלים - זה היה בשבילי כמו אבן שואבת. נסחפתי. אני המשכתי כששמעתי שרב אחד בא לתורכייה בשם רב שבתאי. הוא דיבר ולימד עברית מדוברת. אבל הכתב שלו לא היה אותו הכתב של היום, אלא כתב עברי, מה שקראו פעם מלאק. זה כתב אחר, כתב מיוחד. אנחנו למדנו. לדאבוני הגדול, הוא אחרי שנה נעלם לנו. ואז שוב פעם היה איזה ארגון או צ"י צ"י. (Union de La Jeunesse Juive - U.J.J.) זו התאחדות עולמית של נוער יהודי. זו היתה תנועה ציונית ככה סלוגנית, לא מפלגתית, היתה בלתי מפלגתית. יש קשר אחד לשני. אז באו ורצו לעשות תזמורת יהודית, תזמורת כלי נשיפה. הם בן לזה נסחפתי והתחלנו, והם מזה לא יצא שום דבר. התפלדנו, לא היתה משיכה של הנוער, נשארתי עד שנסגר. לא היו חורים, זה ספונטני.

למשל, היה אחד בשם הולדמן. יהודי אשכנזי שהיה יהודי תוניסאי יותר מאשר אשכנזי. הוא גדל וחי בתוך התוניסאים. הוא רצה לארגן תזמורת, למשל של חצוצרות ותופים. התחלנו בזה, אבל הוא לא השתלצ

על זה ולא יצא מזה כלום, כי ילדים, כשאין לך מוטיבציה - אז לא יוצא. אז הלכו, בהתחלה התחלנו ללמוד תיפוף והתחלנו ללמוד על חצוצרה, אבל לדאבוני זה לא החזיק מעמד. כמו בכל מקום, לא כל דבר שרוצים לארגן מתקבל. לנו, בתור ילדים, בלי שום הכנה, לא משהורים ולא מאיזה ארגון שדווקא אותנו לכיוון זה - אלא הרגשה פנימית שכנו בתור יהודים, רצינו להתבלט גם בכל יום של אמות או של דגדג, לייחד את זה גם ליהודים.

כמו למשל באגרוף ובכדורגל - גם כן ליהודים היו ארגונים מיוחדים של אגרוף ובכדורגל. בתוניס קראו לזה U.S.T. - זו קבוצה כדורגל שהיו לה נצחונות גדולים. לא פעם היו מהומות בהלל שאגרובים הפסידו להם והם לא יכלו לסבול שיהודי יוכל להיות עליון על הערבי. זה דק בכדי לתת לך את האוירה של היהדות כאן, שהיא תמיד שאפה את המיוחד ואת הציוני ומה שמייחד את העם היהודי. אז היינו כל כך רגישים לדברים האלה.

ב- 1927 באו מהעיר תוניס, ז'ול בהן ז"ל, הוא קבור כאן בארץ, שהוא היה יו"ד הארגון U.J.C. זהם מפקד הצופים. היו שני אחים ז'ול, ואת השני שכחתי את שמו. אבל ז'ול בהן היה אחד המפקדים של הצופים. הוא אירגן את הצופים. והם נפרדו, היו בתוניס, בספקס התארגן מועדון ציוני שנקרא U.J.C. שבדאשו עמד עורך דין אמיאן. אנתנו בתור נוער נבנסנו לשמוע הרצאות. ביום ב' בתמוז עשינו אזכרה להרצל, עשינו אזכרה לטרומפלדור, חגגנו כל מאורע ציוני. כשהצופים התארגנו בתוניס תחת טרביטו של ז'ול בהן - הוא בא והפיץ את הרעיון גם בספקס. הוא בא וקבלנו את זה. הייתי בין ראשוני הצופים ובין ראשוני המפקדים והמארגנים. ושם הקמנו תנועת צופים ממשי לתפארת. ואז הדבר הזה כל כך הצליח, שהיה לנו מועדון כל כך מסודר, עם הצופיות הצרופה, עם רעיון הצופי שלעשות כל יום מעשה

טוב, לעזור לזכות ולרוץ. וחוף מזה חינוך לאומי ציוני. התחלנו הם להפיץ את תוצרת הארץ בעיר. היינו מביאים ריבות אשכוליות והיינו מביאים דברים, מלבושים, וכל מיני דגרים מארץ ישראל ולהפיץ אותם. ש. השלטון הצרפתי וגם הרשויות הערביות, איך הם הבינו לכל הפעולות האלה?

ת. יש לציין, ואני אומר את זאת בפליאה, איך אנחנו יכולנו לפעול בחופש גמור, באילו נמצאים בארץ ישראל בארצנו. עם התחלונות של הצופים ועם הפצנות. היו מקרים, למשל כשיצאנו באחו למחנה לילה - אז לא פעם ניסו ערבים להפריע לנו, להתנקש בנו. אבל אנחנו עמנו על זכותנו והברחנו אותם. אבל זה היו דברים שוליים. בעיר הלכנו. אני עוד אומר לך. כשהיינו ב-U.J.J. ב-5 בנובמבר, אז אנחנו הוזמנו על ידי הצבא הצרפתי ללכת בסך ולעבוד לפני האגודתה של החייל האלמוני. והיהודים השתתפו, כי יש יהודים שהשתתפו במלחמה, אז יש גם יום אזכרה ליהודים האלה שגפלו. אנחנו בתור צופים יהודים הוזמנו על ידי הצבא הצרפתי להצטרף לשורותיהם, כמוכן בתור יחידה נפרדת, לכל האיר לעשות, ולהתפזר אתרי האזכרה ליד האגודתה של החייל האלמוני.

ש. אתה יכול לפרט איזה סוג קשרים היו עם תנועת הצופים היהודים בצרפת, אם ידוע לך?

ת. פשוט מאד, הבירו אומנו בתור תנועה צופית, זה הכל. כל התנועות האלה מוכרות על ידי השלטונות כתנועות נוער. זה מוכר.

ש. לגבי הקשר, התנועה שבספקס, היה לה קשר גם עם התנועות בתוניס? היה קשר?

ת. בן, U.J.J. בתוניס ובספאקס היה ביחד, אני עוד אספר לך. את שאלת אותי מה היה היחס של הנוער הערבי והנוצרי. אז אני הייתי גם קשור בקבוצה של צרפתים, זאת אומרת צרפתים שיש בהם איטלקים וגם

מלצנים. אלה אירופאים, לא מוסלמים, שהם גם כן נולדו בתוניסיה. היינו חברים מבית ספר. היינו ביחסים טובים מאד. היו גם ערבים שהיו סטודנטים. לאלה היה יחס מיוחד. סטודנטים בשפה הצרפתית.

ש. אולי בדאי לתקן את סטודנטים לבוגרי בית ספר תיכון.

ת. בוגרי בית ספר תיכון עד לבהרות, ששם היו בתי ספר בספקס. והם ערבים שלמדו. כי אני רוצה פה בסוגריים לומר משהו. הצרפתים עשו את שהיאת חייהם. הם רצו לעודד את ההשכלה אצל הערבים. ועדבי שהיה גומר בית ספר עממי - היה פטור משירות צבאי. אחר כך הגלו לתיכון. ואז הנהירה הייתה גם לתיכון, ואז הערבים השתחררו מזה. זה כאמור הקים נוער אינטלקטואלי ששאף לשחרור מהאול הצרפתי. הם קיבלו את ההכרה העצמית. ולכן קרה לצרפת שהיא אחרי כל הפעולות שעשתה למען קידומה של תוניסיה - על ידי אותם שקיבלו את החינוך חינם ממנה בעידודה - הם אלה שלחמו בה בכדי להוציא אותה מתוניס.

ש. אתה זוכר באיזה ארגונים לאומיים ערבים היו?

ת. בדסטור. אז אני דברתי עם הערבים. אבל החברים, למשל הצרפתים, קורסיקנים או מלצנים וכל זה, אמרו לי: אתה לא דומה ליהודים האחרים, אתה יהודי האה שיש לך דגל, אתה נלחם למען הדגל שלך. דאו בחיוב דווקא, לא דאו בעלילה.

ש. זאת הייתה התגובה היחידה, התגובה החיובית מצד חברים קרובים? לא הייתה תגובה אחרת?

ת. שום דבר אחר. אנחנו אפילו היינו מצמיגים אנשים, את החברים למאורעות כאלה. היו משתתפים או לא, אבל לא הייתה לנו שום הפרעה מצד איזה שהוא, כי אנחנו היינו מוכרים על ידי השלטונות הצרפתים והתוניסאים. בספקס היו בשלושת אלפים יהודים ומשפחות. הם שלטו במסחר, שלטו במלאכה ושלטו במקצועות החופשיים כמו עודכי דין, רופאים והכל. כשהיה שבת או חג - כל החנויות, כל העיר הייתה

שובתת, יהודים סגורים וכל העיר שובתת. אז הרגישו שזה יום חג.
ביום ראשון דווקא יום המסחר. היהודים פתוחים - אז כל הצרפתים
והנוצרים והערבים - היה להם יום קניות כי היו חופשים מעבודה.

ש. כמו שאתה מתאר בשנות האשרים,

ת. לא, אנתנו כבד מהימים לתחילת שנות השלושים.

ש. רוב הנוער היהודי הוא ציוני?

ת. רוב הנוער היהודי היה ציוני, פטריוט, אבל לא היה פעיל. הנוער

הציוני שהיה פעיל, זה היה ב- J.N.U. והצופים ולומדי עברית. היו

לנו קורסים בעברית, והיה מורה שבא מארץ ישראל - גר מעייני,

שנפער באילת, שהיה אחד המוחות, הוא היה איש רוח.

ש. מתי הוא הגיע?

ת. הוא הגיע בשנת 1926 מארץ ישראל. הוא יוצא ברה"מ. המורה הזה

שלמדתי אצלו היה יהודי לאומי, היה ציוני פוליטי, וגם צייר. הוא

המד 'בצלאל' בירושלים.

ש. בן כמה הוא היה?

ת. כשבא היה בן עשרים וחמש, אולי יותר, עשרים ושמונה. לתוניסיה אז

בתקופה הזאת של 1927, הבאנו שלושה מורים לשלושה מוקדים

בתוניסיה. אחד בתוניס, אחד בסוס ואחד בספקס. דוקטור מעייני לימד

בספקס. הוא לימד, היה ממש אישיות. היה איש רוח. ~~אבל כמו כן~~

~~יוצא אידונה~~

ש. מה הוא לימד?

ת. הוא לימד עברית, לימד תנ"ך. אבל לימד עברית בהלכות, דקדוק וכך

זה.

ס. באיזה שפה הוא שילט?

ת. הוא סלט בעברית, מעט מאד צרפתית, רוסית, אבל עברית. הוא שלט

בשפות עתיקות. בספקס היו חוגים, למדו עברית. היו חוגים שלא רק

- למדו עברית, יש כאלה שלמדו ולא השתמשו בה, ובקושי השתמשו בה.
אבל היו כאלה שרופים לדבר. היו אנשים שהם קנאים לעברית.
- ש. אתה יכול לתת הערכה מספרית, של כמה כאלה בני נוער ששרופים לדבר?
- ת. היינו בחוג כזה שלושים איש. היה שמעון ברדה, אחד התלמידים המצטיינים והמבריקים. אחר כך הפך למורה לעברית, אפילו עד צרפת הריע. היה אחד בוקובצה, היו כמה בחורים. היה דוקטור יונס שהיה רופא טינים, שהיה רופא והם היה איש שדהל בעברית, אהב את העברית. הוא תירגם את 'שיר השירים' לצרפתית. היו חוגים כאלה. יסדנו סלנה תיאטרלית עם מעייני, נתנו הצעות בעברית. היתה עברית. בשביל חוגים מסוימים זה היה דבר מובן מאליה, ודיברו בה.
- ש. אנהנו מדברים פה על בני נוער שנוסקים בציונות פעילה. אני שואלת, כמה בני נוער, הערכה כללית שלך, שנוסקים בציונות פעילה?
- ת. כמה מאות, איזה מאתיים שלוש מאות איש. לכל מאורע ציוני היה אולם מלא. אנשים אלה, רק תגידו שדבר הזה שייך לארץ ישראל, שייך לציונות, שייך לעם היהודי - הם באים וכולם נענו לזה. הם היו ציונים נרדמים, אבל הרגשת הציונות אצלם היא עבועה בתוך תוכם. הם חיו את זה, אבל היו עסוקים, עבודה. אבל כשיש איזה מאורע מיוחד - ראית אותם בהמוניהם.
- ש. בתוך הקהילה היהודית, מעולם הפעילות הציונית לא עוררה תגובות נגדיות?
- ה. לא. אצל היהודים?
- ס. כן.
- ת. הרבנים היו חותמים בשתי ידים על כל מאורע ציוני ועל כל הכרזה ציונית. הם ראו בציונות משיחיות, שהראולה מתקרבת בזה. לא כמו הרבנים האשכנזים שראו ניגוד בין האפיסה הדתית לתפיסה הלאומית.

להיפך, הם ראו רק סינטיזה ולא ניהוד. כל רב התפאר בזה, ולכל מאורע שהזמנת אותו היה מאושר כשלקח חלק.

ש. אתה יכול לתת לי דוגמאות לאישים בולטים בתחום הזה, ולספר קצת עליהם?

ת. אישים בולטים במונח החילוני?

ש. לא, בולטים בפעילות הציונית.

ת. יש מפרו האנין שהוא היה יו"ר ה- U.J.C., הוא אחד מראשי הציונות.

הוא - עלה ארצה זכאן מת בארץ. יש דוקטור יונס, רופא מפורסם,

רופא עינים בתוניס. הוא היה קשור לציונות ולעברית בנימי נפשו.

יש משפחת למברוזו, שהיו אנשים בעלי מעמד חברתי גבוה, ויש להם

קשרים עם השלטונות. והיו מראשי הציונות. יש משפחת לוזון, כל

מיני זברים, כל האנשים האלה שהיו בשמנא וסלתא על הקהילה היהודית

- כולם דגלו בציונות. לא ראינו אדם שהתנגד. אם יש אדם שלא פעל -

זה לא מתוך ניכור אלא מתוך אדישות. אבל ניכור או קבוצות לחץ שהם

אנטי-ציונים - כמעט שלא היו. אני מכיר משפחת בסיס, שהיתה אחת

המשפחות המכובדות של ספקס. רבנות שלוש השתתפו ב- U.J.C. והשתתפו

בצופים. אבל הם היו ציונים. במונח ציונים לא אקטיביים במונח

שנלחמים למען עליה לארץ ישראל, אבל ציונים לעזור לארץ ישראל,

במונח הזה. ההמונים שהיו בכל רגע, העליה ההמונית של שנות

החמישים מוכיחה שבלי עידוד כלשהו היהודים כולם קמו, השאירו את

הכל ופלו לארץ ישראל. זה אחד הדברים, דרך אגב.

ש. האם היה איזה שהוא מכנה משותף כלכלי או חברתי לכל אלה שהיו

פעילים, שהיו מה שאתה קורא ציונים פעילים?

ת. מכל השכבות, מכל השכבות. אי אפשר, זה מכל השכבות. ראית פקידים,

ראית תלמידים, ראית סוחרים. כאן אני רוצה לספר. יהדות ספקס,

נדבר על ספאקס עבשיו, היא היתה יהדות שורשית, יהדות יהודית.

עם אין דבר כזה למשל, אדם שלא היה דתי - היה גם מכובד, גם בא לבית כנסת וכיבדו אותו. לא בא כל האשנה, בא בחגים, בא ביום כיפור - לא ראו בזה עוול, לא ראו בזה אדם שהוא מתבולל. כל אחד עשה. היתה ליבדליות, טולרנטיות כזו, שקשה למצוא אותה במקום אחר. אז היהודים האלה, כמו שאמרתי לך, כל מאורע ציוני היה מתקבל באהדה כללית במעט. כמובן, יש כאלה פחות אדישים, יותר אדישים, לוקחים את זה. אומר לך: אני איתך ואני אתרום, אבל אין לזם מה לתת מעצמם. ככה זה היה.

זה היה עד שנת 1929, שאז קרה מקרה שבתוניס - U.J.J. היה פילוג. שלושה צעירים שבאו מבגריה, היו של השומר הצעיר. בשבאו מצאו תנועת נוער צופים יהודית ציונית. הציונות, את יודעת, לא היתה ציונות פעילה, לא היתה מטרה לעלות לארץ ישראל, אלא ציונות של קדן קיימת, הרצאות, אזכרות, חינוך, הסטוריה. אז הם סתבו כמה פעילים מהצופים של ה-U.J.J., והם יסדו את הצופים העבריים בתוניסיה. הם יסדו את תנועת הצופים העבריים בתוניסיה. ה'שומר הצעיר' - הס מלהזכיר. הם השתמשו בתואר 'הצופים העבריים מתוניסיה' כמטרה לשומר הצעיר. השומר הצעיר זו תנועה שמאלית קיצונית, הם נחלזו. בתוניס שלטה אז התנועה הרביציוניסטית, במובן הציוני. תמיד בקונגרסים עלו צירים מתוניסיה. אני אחזור לזה. אז בחור אחד מהקבוצה של הציונים העבריים בתוניסיה בא לספקס, לבקר אותנו. הוא דיבר עברית והתידדנו בגלל העברית.

ס. אתה זוכר את שמו?

ת. אני זוכר את שמו. ארקיל טונייל, זה אחיה של אשתו של רוסי. הוא בא ללספקס והתחיל לפשות נפשות לשומר הצעיר. אבל הוא לא הזכיר את השומר הצעיר, אמר לי: אנחנו הקמנו תנועת צופים עבריים בתוניס. מפתחנו לעלות לארץ ישראל. וזה היה בשבילי הגאולה, כי אני מספר

לך מקרה שאני עוד בגיל שש ושבע, אני הצהרתי בבית שאני רוצה לעלות לארץ ישראל.

ש. איך קיבלו את זה בבית?

ת. איך קיבלו את זה בבית. סבי, יום בהיר אחד בשנת 1919, אז הייתי בן שש או שבע, הוא אמר: חלמתי וראיתי את אחותי בחלום קוראת לי. אחותי נפטרה בארץ ישראל. הוא דרש מאבי ודודי שיבינו לו את הכל על מנת לעלות לירושלים, להמור את החיים שם. בששמעתי אמרתי לו: סבא, כשתגיע לירושלים, תקע מסמר באדמה, בכה שגם אני אבוא. זה מדהש אותי. כולם יודעים, הוא רוצה לירושלים. אומרים: ילד מדבר. אז אני רוצה להגיד לך, כל ימי חיי מילדותי - השאיפה שלי היתה להגיע לארץ ישראל. כשאני שמעתי את מויל, שהוא בתנועה לא רק צופים ציוניים, אלא גם משרתם היא להיות חלוץ בארץ ישראל - התלהבתי מזה. הוא הזמין אותי לתוניס לראות ולהכיר את התנועה. דיברנו עברית, התיידדנו וכל זה. בשבילנו לדבר עברית, שהרבה לא מבינים אותנו - זה היה משהו מיוחד.

בתקופה הזו דווקא, בשנה הזו, היסי ואחותי עברו לתוניס עם העמון רווי צוויף, בתקופה שבעיר הבירה יתרחב יותר והמשרה שלו תהיה יותר גדולה. היו גם התומכים, למשל לוזון, מאמו, וכל אלה שתמכו בעמון. אבל כל המשמטה היתה על פליקס פלוש. לעמון היה קשה מאד להתקיים. פליקס פלוש לא התפרנס מזה, הוא סיבט את זה, כי עמון ציוני לא יכול להיות נפוץ באלפים ואלפים. הכל, הוא היה העורך, המגיה, המפיץ, השולח, המקפל. כמוכן עזרתי לו עם עוד כמה בחורים מנוסד ציוני שבא תמיד בהתלהבות לעזור, לקפל את העמון, להדביק את התובות, את הסדטים עם הבתובת. או שהלכנו לקיוסקים לסחוב את זה. לו היתה עבודה עצומה. והוא היחידי, מכוונותיו וכספו. הוא הזניח את המשפחה שלו, את כלכלת המשפחה שלו. הילדים גדלו כמעט בתנאים

הקסים ביותר. ועם זה, כולם יצאו אחד אחד. הם קיבלו את החינוך הטוב ביותר, וזה הודות לאחותי, שהיא טיפלה בהם. הוא לא ידע מהילדים שום דבר. כל פעלו באורך העתון הזה. הוא הקדיש הרבה מאד לעתון הזה. חיים שלמים.

ש. אתה אומר שהעתון היה מאד נפוץ. הוא עדיין לא כיסה את ההוצאות?

ת. הוא לא כיסה, כי ההוצאות היו גדולות. לא כיסה את ההוצאות. כשעבר לתוניס העלות היתה יותר יקרה ויותר גדולה. הוא היה עובד על מנת להוציא את העתון.

ש. ההעברה של העתון לתוניס, היא לא נתקלה בקשיים מסוג אחר?

ת. לי לא זכור. לא אובל להגיד לך, כי הייתי בן שלוש עשרה, ארבע עשרה, לא זכור לי. אני יודע שהוא עבר לתוניס על מנת להפיץ את העתון יותר ולהרחיב אותו. לא זכור לי. אבל תדע לך, עתון שהוא עתון לוחם, עתון בזה, כמה שהוא רק היה יוצא פעם בשבוע, במה יכול היה לפרנס. הוצאותיו היו גדולות והעבודה היא גדולה. אבל זה קשה מאד, אם אין לך תמיכה כספית מכל מיני מקומות. הוא את המשכורת שלו הוסיף גם כן לעתון. וזה היה מאד מאד קשה. ואחותי קיבלה הכל בשקט ובאהבה. לא התאוננה אף פעם על זה. מספיק שהעתון יצא, והיא עזרה לו בחינוך הילדים, בטיפול בילדים, בלי עין הרע, היתה לו מטפחה גדולה. והוא עבד, למשל, כשבא לתוניס נחננו לו משרה של קרן קיימת, שהוא היה אוסף את הכספים, היה אחראי. אז עבדתי איתו בקרן קיימת לאסוף, להודיק את הקופסאות של קרן קיימת. אבל זו משרה נעושה, לא מספיקה. הוא, כל זמנו היה קורא. אני לא יכול להגיד לך, שני ספרים ביום היה קורא כמו בלום. הוא היה קורא לא רק ספרים, כל העתונים. היה מקבל עשרות עתונים, עשרות שבועונים. והוא היה מוכרח לקרוא, מוכרח למצוא חומר בשביל זה ובשביל זה. הוא היה מוכרח לדענן. זו עבודה לא בשביל בן אדם אחד. אי אפשר

לתאר את המסירות של האדם הזה לדעיון הציוני. הוא למד ולמד רק מהקדיאה. את כל עצמו נתן. היו לנו שיחות על ידיעות פוליטיות, על מצב הדברים. תמיד הוא חיפש איך.

ש. אתה זוכר דברים יותר ספיציפיים?

ת. שיחות למשל. כל השיחות שלנו זה על מקרים מסוימים שאנחנו דנו. למשל חינוך.

ש. למשל ידיעות שלו בתחום החינוך?

ת. היה תמיד קיצוני בדעותיו. הוא היה מאד קיצוני בדעותיו. הוא פעם, לצופים הוא נתן הרצאות. פעם השווה את אסתר המלכה לדוגה, ויהודית לבת חייכל. הוא אומר: זו מכרה את גופה למען הציל את עם ישראל. לא כמו יהודית שיצאה למלחמה. הוא מוצאו, המשפחה מדרום אלה'ידיה, בין הברברים, עלוש. עלוש זה בצפון אפריקה בגש. פה לא קוראים לכבש עלוש, אבל שמה קראו לכבש עלוש, בערבית ברברית. זה טיפוס אימפלוסיבי.

ש. אם אתה יכול עוד לספר על הדברים האישיים האלה.

ת. אני פעם ביום האזכרה, בפעם הבאה אני אקח את החומר שכתבתי עליו. פעם אמרתי עליו למשל, היה איזה קריקטוריסט צרפתי ששמה עליו קריקטורה: כבש עם ראש של אדם קשה וקשוח. הקריקטוריסט הזה קרא לתמונה שהוא בדמות כבש על הגלים, כמו צעצוע של ילד, עם ראש של פליקס עלוש, שהוא מביע הבעה של קשיחות. קרא לו בצרפתית Bouton Forgueux - הכבשה הרושעת, הכבש הרושע. באמת, זה האופי שלו. הוא אדם טוב בטבעו, אדם ממש רך. אבל כשמבטא בדעותיו חושבים שהוא מישהו שמסוגל ערשדות ברזל לפרוק ולרסק. זה היה פליקס עלוש.

ש. באיזה אופן זה התבטא בעתון? זאת אומרת, זה היה עתון עם כיוון או מהצה מסוימת בתחום הציוני או הפוליטי?

ת. הכיוון של העתון, במובן הפוליטי של העתון, היה כיוון של ציונות פוליטית.

ש. והוא?

ת. הוא לא נמנע מלהביא דיעות על התיישבות ועל התיישבות עובדת, ועל ציונות כללית. זה בכדי ליצור במה מעורבת עם כל הדיעות. חוץ מזה, הוא היה מעורה בכל החיים הציבוריים של יהדות תוניסיה. כל עוול שנעשה ליהדות תוניסיה - הוא הציב בחריפות. לכן, הוא היה שייך לתנועה הרביציוניסטית. וד' בוצ'ינסקי היה כותב מאמרים בצורה סדירה בעתון הזה. למשל, בענין ז' בוצ'ינסקי, זה היה כבר יותר מאוחר. הייתי רוצה לספר לך את זה עם הקמת בית"ר. אני משאיר את זה ליותר מאוחר.

כשפליקס עלוש ב-1930 עבר לתוניס עם העתון שלו, והתחיל להפיץ את העתון ולארקן את הפצת העתון בתוניס. זה תרם והשפעה של החברים, ביחוד אליהו לוזון, שרצו לתת תנופה יותר גדולה בעיר גדולה לעתון. אליהו לוזון הוא בנו של ניסים לוזון, אחד מהאחים לוזון. הוא היה הבן הבכור, איש ציוני פעיל, מלא מדץ. הוא ממש היה בעל כריזמה בכל תוניסיה, וכולם שמעו לו וכיבדו אותו. הוא היה יהודי שכולו ציוני. אבא שלו למשל, הוא דיבר עברית וקרא עברית וקרא עתונות ציונית כמו ה'צפירה' וכל העתונות הראשונות של הציונות. הוא יסד בספקט, כמו שאמרתי קודם, את אגודת 'אוהבי ציון' בערך בשנות העשרים המוקדמות. אני זוכר שמאז סן-רמו, אז מה שאני סיפרתי, זה סיפרתי בענין המאורע הזה עם הדגל וכל זה.

כשפליקס עלוש עבר לתוניס אני המשכתי את הפעילות שלי עם החברים שלי בצופים. עשינו פעולה ציונית, הרצאות ללימוד הציונות והמצב הציוני וההשקפות הציוניות ומה שקורה בארץ ישראל. אצלנו זו היתה לא רק ציונות פסיבית, אלא עם שאיפה שפעם נגיע לארץ ישראל. אני

אגיד לך, תחת השפעה של ציונות פוליטית, ציונות מסוימת, תחת השפעה. אבל ראינו בכל התנועות הציוניות דבר מה חיובי, ולא ראינו בזה איזה מלחמה שהיא אחד עם השני, אלא ראינו בזה ציונות כללית. אבל יש ציונים באלה וציונים באלה. אני רוצה להגיד לך. מאז 1925 כשנוסדה התנועה הרביציוניסטית, צ'בוטינסקי טובב בארצות אגן הים התיכון, למשל בסלוניקי, תורכיה, מצרים. לתונים לא הגיע, היה צריך להגיע, אחר כך אני אדבר על זה. הוא התאהב ביהדות הספרדית. הוא אפילו התבטא פעם: "לו הייתי נולד בגלגול - הייתי רוצה להוולד ספרדי". הוא אמר: לספרדים אין את הפלפול האשכנזי, יש להם קומנסנס, ישדות, אין להאפלפל ולבדות מהמציאות. הם אומרים לך דוגרי הדברים. וזה מצא חן בעיניו. זה קרוב לטיפוס הגוי. זה מצא חן מאד בעיניו, ולא באהודל להגיד על כל דבר, לעשות ככה, זה יפתור את הבעיות, הפלפול הזה. זה היה חשוב מאד. הוא התאהב בזה שהיו לו הרבה אוהדים בתנועה שלו מצד הספרדים. העתון רוויי ה'וויף הוא חינך. בשאת קוראת פתון על מאמרים ציוניים וכל זה. למשל אושיסקין, אושיסקין היה יהודי לאומי וכל זה. אנהו אל עוד לא דיברנו על מפלגות. ידענו רק שיש מפלגות. אבל אצלנו העובדה ארץ ישראל, הציוניות היתה תנועה שצריכה לעודד את העם היהודי לבוא לארץ ישראל, לבנות את ארץ ישראל.

- ש. מה היו המקורות שלכם? איזה חומר הסברה קבלתם?
- ת. קבלנו מהסוכנות, מכל מיני סוכנויות פלגראפיות. היתה סוכנות יהודית פלגראפית של הרוסמן. אני לא זוכר את השם שלה. היו מכל מיני מקומות מקורות, הם מעתונים.
- ס. אתה יכול לפרט, למשל איזה מקורות?
- ת. קבלנו חומר מקרן קיימת, קבלנו חומר מההגלה הציונית, קבלנו חומר מכל מיני מקומות, לא רק ממקום אחד. אפילו בעברית. אבל בעברית

תרגמנו על פי רוב מהצד הצרפתי. יש לי דבר מה להראות לך שבדאי להבניס ואחר כך אתן לך. אביו של טור-סיני, הפרופ' טור-סיני היה יהודי ציוני פעיל. הוא היה סוכן. היו לו קשרים עם תוניסיה. הוא הכיר את יהדות תוניסיה והתלהב מאד מאד ממנה. הוא כתב על זה מכתב לסוקולוב. אמר לו לסוקולוב: תיגש לתוניס ותכיר את היהדות הנפלאה, יהדות תוניסיה, ציונית, מסורה וכל זה. אבל סוקולוב לא שם לב לזה, כמו כל האשכנזים אז בתקופה הזו שלא העריכו את זה שיהדות ספרדית יכולה להיות יהדות ציונית שאפשר לשאוב ממנה. אז נשאר. והמכתב הזה נשאר בחפודה, ואני אתן לך אותו, ותפרסמי אותו.

לפני שאני עובר לכל הבפיות, אני רוצה עוד להחשב על ספקס בתנועת הצופים של J. J. U. אז תלו תמורות.

ש. כדאי לציין מתי התחילו התמורות?

ת. התמורות האלה, פתאום קבלנו בחוד אחד מתוניס, קראו לו אנקיל טווייל - יהודה טווייל. הוא היה חבר בקבוצה של הציונים העבריים בתוניסיה. הוא גם בן דיבר עברית, כמוני, והתידדנו. אני חושב שהזכרתי את זה לפני כן. הענין הזה, כשהוא בא והפיץ את הדפיון של הצופים העבריים בתוניסיה, כשיש לה מטרה להשגמה - זה הדליק אותי, והתענינתי. ואז התחברנו והוא הלמין אותי לתוניס. אני רציתי בהזדמנות זו למצוא את הדרך לעלות לישראל. כי זה היה חלום מילדותי, לא מתעורר, אלא מילדות חשבתני על עליה לארץ ישראל ולהקים והחלוציות וכל זה. בינתיים נפרדנו בידידות ונשארנו בקשר. בינתיים, סיפרתי שלתוניס באו תמיד שליחים. השליחים מארץ ישראל פהיו באים ואוספים כסף למען הכוללים, למען העדות וכל זה. היו באים אשכנזים, ספרדים, תימנים. ביניהם אחד בא בשנת 1930/1929, הוא בא לעיר שלנו לספקס לאסוף את הכסף. נשאר בספקס

ופתאום חלה. חלה, הרופאים לא עזרו לו. אמא שלי שהיתה עוזרת לאנשים בחוליים וכל זה, מרפאה עממית, היא ניסתה להציל אותו. בשום אופן לא הצליחו, היתה לו דלקת ריאות חזקה והוא נפטר בספקס. אחרי מותו ארגנו הלוויה ענקית עם כל הצופים. בראש עם דגל בחול לבן ענק, והלכנו ברחובות העיר עד לבית הקברות. עשינו לו הלוויה לאומית. זה היה משהו כביר, בארץ כמו חנוניסיה שאפשר לצאת עם דגל כחול לבן בראש טור של צופים, בצורה צבאית, ועם כל החברה קדישא וכל התמונים מאחורי הלוויה. זה עשה רושם כביר. בשאני אראה לך את התמונה של הרב דנון, חבל שאיבדתי את התמונה שלו. זה היה הרב דנון, הוא היה גם הראשון לציון בירושלים בתקופה מסוימת. אחר כך נרפך לשליח כולל. היה אחד הכוללים, ומצא את מותו בספקס אשר בתוניסיה. ואנחנו, למען הכבוד של הרב הזה, שהוא היה רב גדול בתורה, וגם שליח מארץ ישראל - עשינו לו הלוויה כמו שמגיעה לו, כמו מלכותית, אבל עם ציביון ציוני לאומי, בשהדגל העברי הולך בראש, ועד בית הקברות, שנובר באיזור גם ערבי. ולא קרה שום דבר. ואנחנו הרגענו בתוך הבית. זה ב-1930.

רציתי להדגיש את הדבר הזה כדי להראות עד כמה התנועה הציונית בספקס היתה תנועה תוססת ולא פחדה מהסביבה. אנחנו ראינו את עצמנו חופשיים להתבטא ולעשות.

הקוריוז הגדול ביותר, שבכל מסיבה, גם ציונית, גם ציבורית וגם חברתית - היו ערבים את התמונה של הביי. המנהיגה היתה של התמונה של הביי, אבל המילים היו מילים של הכנה ציונית, הגעה לאומית יהודית. וזה כמו בן הערבים לא ידעו. חשבו שאנחנו ערבים את שיר הביי.

- ש. אתה זוכר את המילים?
- ח. אני בשירה כל כך חלש. אני אזלי יכול להשיג אותם. יש לי חבר בטבריה, שפוד לא ראיתי אותו מאז שעלה ארצה, חמישים וכמה שנים לא ראיתי אותו.
- ש. אתה מדבר על שנות השלושים. אנחנו אומרים שבאמצע שנות העשרים היתה והתחלה הזאת של פנייה לכיוון הרביזיוניסטי. אתה זוכר מה משך אתכם בכיוון הזה?
- ח. אהבת ארץ ישראל, מה זאת אומרת. מה זה רביזיוניסטים? זו ציונות פוליטית, ציונות לוחמת, שדורשת תנאים. זה מה שמשך אותנו. אנחנו לא רוצים לתת את ארץ ישראל לאף אחד, זו ארצנו. ואנחנו לא התעלמנו ממושה אחר, שארץ ישראל שייכת לעם ישראל. אין כמו היום שזה ביבוש וכל מיני דברים. אין לי מהמה פוליטית, הציונות הפוליטית. יהדות תוניסיה, נסתבה, כמו יהדות ספרד. תראי בסלונקי, תראי בתורכיה, תראי במצרים - הכיוון של הציונות שלהם היה הכיוון של הציונות הפוליטית עם ליבוביטסקי. הדרישות של הרביזיוניסטים, הדרישות של הציונות הפוליטית - הם שמשכו, מפני שאנחנו רצינו ציונות פעילה, לא ציונות של משהו. ארץ ישראל שייכת לעם ישראל, ואז אנחנו ראינו בעה שכל הדרך צריכה להיות ציונות פוליטית על מנת להבטיח את הלכויות של עם ישראל על ארץ ישראל. זאת הבטיחה. תנועת העבודה רצתה גבית לאומי, תנועת העבודה רצתה בעליה סלקטיבית, כמו ויצמן שרצה בעליה סלקטיבית. אנחנו התנהדנו לזה, כל יהודי זכאי לעלות לארץ ישראל, ולא צריך לבחור, לזה כן ולזה לא. היו מקרים כאלה. התיישבות, כל מיני דברים. אנחנו לא התנהדנו לשום דבר, לא לקיבוץ, לא למושב. אבל אמרו: כל יהודי יש לו זכות לחיות לפי השקפתו, לבנות את הארץ לפי מושגיו.

אחר כך התחודה הבעיה, בשנות השלושים המאוחרות, עם ארלוזורוב וכל זה, אז התחילו הדברים והתחילו למצוא איזה נימוקים למה. זה דבר מובן מאלי, זוהי הציונות. התנועות האחרות פחדו לפעול אתנו מפני שידעו, ואני אספר לך, אחר כך כשנדבר על השומר הצעיר, ונראי למה השומר הצעיר הסתגרו תחת השם של הצופים העבריים בתוניסיה, ולא תחת השם של השומר הצעיר, כי הם פחדו מעינא בישא, כמו שאומרים, שלא יתגלה הכיוון האמיתי שלהם בציונות.

כשאני שמעתי מהחבר שלי ארקיל טווייל, שגם הוא צופים להקים קיבוץ בארץ ישראל - אז אני גדלקתי, בלי לחפש בציציות. בשבילי לעלות לישראל - זה צעד קודם לכל הדברים. אני רק רוצה להגיע לישראל, להיות חלוץ, לבנות ולעשות. זאת היתה השאיפה שלי, כמו כל חברי, אז לא עשינו שום דבר יותר מאשר זה. אחר כך כשאני הגעתי לתוניס, אחרי שהזמין אותי, אז הדבר הראשון שעשו, הם הכניסו אותי בין המפקדים, כי הייתי מפקד בצופים, אז הכניסו אותי בין המפקדים של הצופים שלהם. ואז שיתפו אותי בדיונים שלהם על עתיד הקיבוץ שצריך היה לקום. זה היה בשנות השלושים המוקדמות. אז היה שלב מהארץ ממעם השומר הצעיר, בניה גרינבוים. היה אדם נפלא, בתור אדם. אבל במשך הזמן היכרתי אותו, התבררנו. השתתפתי בדיונים, אבל הדיונים פהיו היו כל כך לא מקובלים בחברה בתקופה הזו, היו כל כך בלתי שיהרתיים, בלתי קבילים, לא פורמליסטים, ממש, רק רצו לעשות מהפכה חברתית. אני רוצה להגיד לך, בשנות השלושים, בכלל בעולם היתה מין שאיפה לדחוק את כל המוסכמות, לשבור את הבבלים של התקופה. אז הנוער בכלל התבטא בזה. כשבאנו לדבר על קיבוץ, התחילו לדבר קודם כל על החיים המשותפים. זה לא הפריע לי, הסכמתי לזה, חיים משותפים, עבודה משותפת. כשהתחילו לדבר על החיים החברתיים - זה ממש המריד אותי. כשגם אמרו: הינדים לא צריכים להכיר את הוריהם,

כי זה צור טיפוס והשני. התורה צריכה להיות חופשית. למשל תגד יכול להיות עם שתי חברות, או חברה עם שני חבריים. העיקר שכל אחד הוא חופשי להיות כאוות נפשו. אבל שהילדים לא צריכים להכיר את ההורים. הרי זה מתנגד לכל הטבע של האדם, שמתרבים אחים ואחיות, ואח לא יודע מי אחותו. אם יש מקרה אחד או שנים, זה לא נורא. זה המריד אותי, למרות שהייתי עם השקפות ליבראליות מאד, ואפילו נודיסטי. אבל זה המריד אותי ואני קמתי ואמרתי די, התנועה הזו איננה כשרה לנוער כמו הנוער היהודי בתוניסיה. ועצבתי.

בניה הרינגבוים ניסה להשקיט אותי ולהבטיח לי, ולדבר על ליבי וכל זה. בינתיים נודע לו שאני התחלתי לארגן הרעין קטן להקים תנועת בית"ר. איך הגעתי לבית"ר, כי לא ידעתי על קיומם. כמובן, פליקס עלוש היטי קיבל חוברות וספרים וכל מיני עתונים מכל האולם. בפריס היתה חוברת 'רודגל' באותיות לטיניות, בצרפתית הם. 'רודגל' זה הם בן בצרפתית. ואני כמובן ידעתי שזה עתון ליורדי ים. בעטיפה שלו היה ברית טרוםפלדור בית"ר, שלוש המטרות שלה: הכשרה תרבותית, הכשרה מקצועית, הכשרה ההגנתית. מה צריך נוער שרוצה לעלות לישראל ולהיות חלוץ - מאטד את שלושת הדברים האלה. אלה יכולים להגשים אותם בארץ ישראל על הצד הטוב ביותר. ואז אני התלהבתי מזה. והתחלתי לארגן את קבוצת הבית"רים. אז בניה הרינגבוים כמה פעמים קרא לי ואמר: תראה, אנקורי, איך אתה יכול להיות מילטריסט, שאתה כל כך ליבראל? אמרתי: מה היגד של מילטריזם פה? אדם צריך לדעת להגן על המולדת, זה מילטריזם? אדם צריך לדעת מקצוע. אמרתי: תראה, בפניני השקפות זה לא משנה לי. זאת היא המטרה, מצאתי את זה כשאיפת חיי לקום ולהקים תנועה עלי מנת להציל את הנוער מהתנוונות או מניוון.

ש. האם אתה יכול לתאר את הרכב הנוער שפנה לביוון הזה הסוציאליסטי יותר?

ת. הוא לא פנה מיוזמתו. אמרתי לך שבאו שני בחורים, אחד בשם יצחק גרינצבורג, והשני אני לא זוכר אותו, שני חברי השומר הצעיר, באו מבבלגיה. כשבאו לתוניס ראו תנועת צופים בכלית ועסקו בציונות, כמו שאומרים סלונית, קרן קיימת ולאסוף כספים, י"א באדר וצרו מפלדור, כל מיני מאורעות כאלה ציוניים ארגנו והכל. אבל, לא היתה איזה מגמה להגשים לאלתר את הרעיון הציונית. אז כשבאו הבחורים האלה מבבלגיה, השפיעו על נוער שהיה תוסס, וכולם היו תלמידי התיכון, והשפיעו עליהם שיטברו לשומר הצעיר. אז לכן, כשאני באתי לשומר הצעיר - הוסתר בחוד המזכירות הדגל האדום, ואף אחד לא ראה אותו, רק האנשים המבוגרים שיכלו להסתכל עליו. הם הופיעו, אפילו במועדון של 'אוהבי ציון' נתנו להם בתור נוער ציוני. והם פחדו שהמבוגרים יראו את הדגל האדום ויראו שבאן תנועה מאד מאד שמאלית. בתוך הויכוחים הם היו כל כך שמאליים שאפילו לא הגיעו לארץ ישראל, חוץ מאחד או שניים. ואלה שהגיעו, לבאי וזה סוויט, אז כשהגיע לישראל, הגיע וחזר, לא התאקלם. רוב האנשים האלה שהיו בני העליטה ומהגשרים שהיו, והיו אומרים: בידיים האלה נבנה את הקיבוץ - כולם הפכו לקומוניסטים וירדו אפילו לבנה"מ, והיו פעילים בתנועה הקומוניסטית העולמית. אהבתי אותם מאד מאד. היתה בחורה מאד נבונה, גם כן היא פעלה, במקום לבוא לארץ ישראל, היא הלכה לתנועה הקומוניסטית ואפילו הגיעה למוסקבה וסבלה מאד בחיים. היא התחתנה אינני יודע עם גוי או עם יהודי. כמו שאחותו של לודון התחתנה עם סוציאליסט אחד גוי. כל הדברים האלה איבדו את השורשים, כשהתחילו להביר בקומוניזם כאידיאה עולמית ויחידה למלחמה וכל זה לשינוי העולם - אז הם כבר עלבו את הדת היהודית, והם התחילו

בתקופה הזאת להזרים ולטפץ את האנאה לדת, שהדת זה אופיום, עוד בתקופה הזאת. צרפתים - זה לא ענין אותם, התנועה הסוציאליסטית בצרפת לא היתה מהפכנית. צרפתית בתוניסיה, היו סוציאליסטים כמו שאומרים סלון. היו קוראים חובדות, לא היו הפגנות וכל מיני דברים. רק היתה תנועה שבראשה עמד אפילו עודך דין יהודי, אלברט בסיס אני חושב, לא לזכר את שמו בדיוק, שהוא הוציא לאור את העתון לה ג'וסטס. הוא היה אנטי ציוני. כל הסוציאליסטים תמיד היו אנטי ציונים. וזה מסביר הרבה דברים למה אני עד היום רואה בסוציאליזם סכנה לציונות. אני אסביר לך עוד על השקפתי זו.

בינתיים התחלתי לארגן את הגרעין הזה לבית"ר. לא היו לי כספים, באופן אישי ארגנתי איזה קבוצה קטנה של שניים עשר איש. יצאנו כל יום ראשון לאחו, ליערות. ישבו, שרנו שירי ארץ ישראל, דיברנו על ארץ ישראל, דיברנו על ציונות. לאט לאט. אז אני פניתי, ביום בהיר אחד ראיתי שצריך תבל"ס. אמרתי להיסי פילקס עלושו שמע, אתה יש לך קשרים עם ז'בוטינסקי. אז הייתי בן שמונה עשרה, צוציק בתקופה הזאת. ילד בן שמונה עשרה לפני ששים שנה זה לא כמו ילד בן שמונה עשרה של היום. היתה לו הרבה פחות תעוזה ודברים כאלה. אז ביקשתי ממנו: פליקס, תכתוב לז'בוטינסקי, תהיז לו שאנחנו רוצים להצטרף לבית"ר העולמית. הוא נתן לי, לא עזר לי, לא עשה את הדבר הזה. עד שפעם חפסתי אותו ונענתי אותו, כמו שאומרים, עד שהוא הסכים. הוא כתב לז'בוטינסקי. ז'בוטינסקי ענה לו שהוא ממנה אותו במפקד הליל, ואני הייתי סגנו. אז התחלנו. כמוכן לו לא היה לו זמן לטפל בנוער, רק מלמסלה. אני לקחתי את היוזמה. ובכה הקמתי את הגרעין הראשון של בית"ר בתוניסיה.

אחד האחים של אליהו לוזון שמע מאחיו, כי פעם אחת, במשך הדברים האלה ברואה פליקס עלוש סיפר לאלי לוזון שאני מתעסק להביא תנועה

בית"רית. בי"א באדר היתה אזכרה בלילה זה סוציאליסטית פראנסיה. זה אולם הרצאות מפואר בתוניס, שעשינו אזכרה לטרומפלדור. אנחנו יצאנו, זה לא היה קשור לבית"ר. בית"ר עוד לא התארגנה בחיתוליה הראשונים. ופתאום רזאה אותי יוצא משמה אלי לוזון ואומר: שמעתי שאתה מקיים תנועת נוער, יען די לנו מהייבוא. מפני שהאחים שלו נפלו בשומר הצעיר ואכזבה גדולה בבית, וממש אבל בבית. אז הוא אמר: אני אלוהם בך, אנחנו לא יוצאים תנועות לדות, וכך הלאה. אמרתי לו: תראה אלי, לא רק שאתה לא מתנגד, אלא מה, אתה מעזר לי עוד להקים את התנועה. אז הקמנו את התנועה, אלי לוזון נרתם.

לפני השלטונות הופענו בתור תנועה לאומית יהודית חינוכית. קבלנו תמיכה מהשלטונות בתור תנועה מוכרת, בתנועה יהודית ציונית חינוכית. קבלנו כמו כל תנועת נוער צופים, כי אנחנו הלכנו על בסיס צופיות. תנועת בית"ר בתוניס צמחה על בסיס צופיות, וזה נתן לה המון. וכתוב: תנועת ברית טרומפלדור - בית"ר - התנועה הצופית של נוער יהודי. כאשר התחיל הכל להתארך, ואני המשכתי בכוחותי לארגן את ההרעין הזה, אז פהשתי באחיו של לוזון, שהיה חבר שלי במדד עוד, בימי הכותאב. אמר לי: שמעתי שאתה מארגן תנועת נוער, רוצה להצטרף. אמרתי לו: בבקשה. זה היה אפרים לוזון ז"ל, הוא נפל בירקון כשטלה ארצה, להציל את בנו, הוא הציל את בנו והוא טבע, ורק אחרי ארבעים ושמונה שעות הופתו צפה. הוא שמע על התנועה הציונית בית"ר ורצה להכנס. הוא היה בחור מוכשר, היה כריזמתי. אמרתי לו: תראה, אני מוסר בידך את הקן של תוניס, ואני אמשך בדחבי הארץ להקים סניפים ולהגדיל את התנועה. ואז אני הייתי האפקד הפליון שלהם. והוא בינתיים הצטרף אלינו מאותו חוג של טרומפלדור שהיה מארגן יום י"א באדר תלמידים של וליסאו מתוניס הצטרפו אחרי לבטים גדולים, האם ללכת לשומר הצעיר או ללכת

לבית"ר. כי הם דגלו ברוח טרומפלדור. בסוף החליטו, תחת השפעתו של פליקס עלוש, להבנס לבית"ר. ואז בית"ר התחילה לגדול גם בחומר וברמה ובאנשים. אני התחלתי לבזוז את הדבר הזה. מיניתי את אפרים לוזון למפקד ואן. אחר כך הצטרף אליו אחד מקבוצת טרומפלדור עמנואל פירונטינו, הוא היה סגנו. נתתי להם לעבוד. ואני הייתי עם עוד חבר שלי שהתחיל בהתחלה, שמו דוד ישראל ז"ל, גם בן הוא הצטרף. הוא היה בין הראשונים, הישיבות הראשונות עשינו במכון לצילום אצלו. הוא היה עובד בשביל הדוד שלו, הוא היה אחראי על המכון הזה. שמה היינו מתאספים, עושים אסיפות של בית"ר וכל זה. הוא הצטרף גם כן. ונתתי לו אז לארגן את 'הלאבים', זאת אומרת השכבה הכי קטנה של בית"רים.

ש. אתה יכול קצת לתת את האיפיון של הצוער הזה מבחינת השכלה, שכבה כלכלית, ודברים כאלה?

ת. הצוער בדרך כלל היה צוער מעורב. היו תלמידי בית ספר עממי והיו תלמידי תיכון ובוהרי תיכון, והיו שהם היו עובדים בסדנאות. בית"ר קיבלה בתוסה מכל השכבות. ולזה לא עשינו שום בעיה, אלא רק ניצלנו את זה שיש לנו במורים שהם בעלי רמה תרבותית ואינטלקטואלית, שהם יכולים להאגף למחנכים, למזריכים. לימדנו הסטוריה יהודית, עברית, תולדות הציונות, כל המפלגות הציוניות. היה ויכוח וכל זה. במשך הזמן אני עוד ארחיב כאן, אני רק התחלתי. אני התחלתי לתת את זה, והתחילה עבודה. היה לנו מועדון. קודם כל עבדנו ב'אוהבי ציון', ששמה הייתה להם חצר גדולה, של הציונים וכלליים. שם היינו מתאספים בתחילה, עד שאחד האבות, אבא של אחד התלמידים שבמשך הזמן הפך לאישיות מפורסמת, בולמוסה ממה, ששמעת עליו, שהוא היה עתונאי של התאון 'לה מונד' בצרפת והיה גם ברדיו פריס. בנו עכשיו הוא ברדיו. הוא נתן לנו מחסן באחד הרחובות הצידחים של תוניס, אבל

רחוב יפה. אנחנו התהייסנו כולנו, שיפצנו את המועדון הזה את הצריף, ועשינו מזה מועדון לתפארת. אפילו לא היתה לו רצפה, רק עפר. שמה התחלנו לארגן את הפעולות שלנו. בינתיים אני, כמו שאמרתי, את הגבוזה היום יומית נתתי בידי לוזון ובידי מפקדים אחרים, ואני נסעתי לפיירות, לערי השדה. למשל הייתי קודם כל במוקנין (Moknine). מוקנין זו עיירה קטנה. יש בה קומץ של יהודים.

ש. כמה?

ת. אלפים אחדים של יהודים. השד לשעבר אונן, הוא היה בין הראשונים שנקלטו בתוך בית"ר. אני באתי לכפר הזה לפי הזמנה שהם רוצים לשמוע על הציונות. לקחתי סרט מקרן קיימא, שמראה איך הם מתישבים, איך החלוצים עובדים, וכל זה. אבל רציתי להקרין את הסרט ולהרצות. לא היה בעיירה הזו אולם אחד שיכול להיפך לאולם הרצאות, לא חדר אפילו. החשמל היה זליל שם. היה בית חרושת לשמן. את זה הפכנו לאולם, עם כל המחצלות האלה של רחיצת השמן, והפכנו את זה כמו בסאות. על הקיר, עם כל הלכלוך הזה, שמנו סדין לבן והקרנתי את הסרט על אוץ ישראל, איך באים החלוצים באוניות, איך בונים, איך חורשים. והשירה הישראלית וכל זה. וזה עשה רושם בביד עליהם. אני דיברתי בעברית. הרב הראשי שם נתן לי את היד, בגלל שאני מדבר עברית. אז פשוט מאד ארגנו ערב נפלא, וכולם התלהבו. שלחו את ילדיהם למחרת להרשם לתנועת בית"ר. זו הפעם הראשונה שבעיירה הזו באו אנשים ודיברו ציונות, וציונות עם תנועת נוער ציונית. וזה היה הדבר הגדול ביותר שנעשה. בכל העיירה הזו היה רחוב אחד, בית כנסת בסוף, והרחוב עד לשדה ממש. משני הצדדים בתים. וזהו הרחוב וזה הבית, וזה הרחוב היחיד שהיה קיים. את הבית"רים העמנו משני הצדדים של הרחוב.

זה שקיבל אותי ושאותו מיניתי כאחראי היה שמו אליהו אולן. הוא בא ארצה והיה בירושלים, הוא השאיר אשה במגברה של תלפיות, ושתי בנות ובן. הבת שלו לומדת באוניברסיטה. אשתו עד היום במצב בריאות כזה, השנים עשו את שלהם. אז כשאני היכרתי אותם היו רצים. אני התחלתי בזה. אחר כך נסעתי למאדיה (Madia), זו גם כן עיירה, אבל עיירה יותר גדולה.

ש. היכן היא בתוניס?

ת. מאדיה היא על החוף, מעל סוס. בין סוס לתוניס. סוס זו עיר על חוף תוניס, ספקס זה יותר דרומה. במאדיה, אני אספר לך סיפור ששמעתי אותו לאחרונה, לא ידעתי. במאדיה היתה תנועה ציונית בעברית עוד בשנת 1882/1884. הם הקימו תנועה בשם ביל"ו, בלי לדעת שקיימת תנועת ביל"ו באירופה.

ש. נתנו אותו שם.

ת. ממש, לא ידעו אחד מהשני. הם קראו לתנועה הציונית הזו ביל"ו. התברר להם במשך הזמן שקיימת תנועת ביל"ו גדולה באירופה. אחר כך היה קשר ביניהם. התנועה לא התפתחה בצורה כזאת. היתה פעילות כמה שנים ואחר כך, אינני יודע איך, נהפך הדבר. מעניין הקודיוז, שבתוניסיה יכלו לחשוב על תנועה בשם ביל"ו, כמו באירופה, באודיטה. הם נתנו את השם ביל"ו לפי הרכב המילים שלו: בית יעקב לכו ונלכה לארץ ישראל. זה היה המטרה של ביל"ו, לא סתם שם יצא מהאזר. והאנשים האלה היו הקיצוניים ביותר בהשקפתם הציונית. כשנלחמו אז, הדור הזה, עשו שביתה נגד האליאנס, כי אליאנס בהז בהסכם. באליאנס היתה צריכה להיות השפה העברית שפה ראשונה, והצרפתית שפה שניה. והם הפכו את הקערה על פיה. ואז היתה מלחמה גדולה. ואמרו להם: מתבוללים ובוהדים וכל זה. ובכדי להדגים לך, את העברית דיברו בתוניס ובכל המקומות עוד לפני מאה חמישים, מאה

ועשרים שנה. דיברו עברית ודאגו להנחיל את העברית לנוער. ודיברו ביניהם אנשים בעלי השכלה שקיבלו את העברית כבסיס.

ש. דה. דה. השנים עברו. האם קמה איזה שהיא התנהגות למחממת האלה, שהן באיזה שהוא מקום היו בניגוד לפראנסיזציה של אליאנס?

ת. אליאנס היתה נהד כל הזמן, כי אליאנס היא לא תוצרת תוניסיה, אלא תוצרת צרפת, תוצרת חוץ. אליאנס באה לעורר את היהודים להשכלה צרפתית. אבל בפנים, במשך השנים היו יהודים שהיפשו לקבל את הנתונים הצרפתיים, וההישו את עצמם יותר חופשיים, יותר קרובים לצרפתים. אבל הם לא לחמו, הם לא הסכימו אבל לא לחמו. תנועת מחאה למשל, או תנועה נהד הציונות - לא היתה. הרבנים היו הציונים הכי נלהבים. הם ראו התגשמות משיחית של כל השקפת האולם הדתית של היהודים. שיבוא יום ועם ישראל יחזור לארצו. בתוניסיה לא היתה אף פעם התנהגות אקטיבית לתנועה הציונית או להשקפה הציונית, וזה חשוב מאד. כל זה אינדודואלי. היו אנשים שרצו להמשיך ללמוד, היו אנשים שהתקדבו. אני אתן לך דוגמא. אני ציוני בפשי בכל אברי. התחברתי עם סטודנטים (תלמידי תיכון) צרפתים וערבים ומלצרים, הם איטלקים, והיינו ביחסים טובים מאד מאד מאד. ואני הייתי ציוני והם ראו בי דווקא היהודי האהה, שיש לו מטרה ויש לו דהל ויודע להלחם על מולדת. הם לא ראו בזה פסול. להיפך, היו לי יותר ידידים גויים מאשר יהודים בחקופה הזו. אבל מה, הם לא ראו בזה תופעה שלילית, להיפך, הם ראו בזה תופעה חיובית, אתה דואה לעמך שיהיה לו דהל. הם ראו בזה תופעה יפה. אבל מי בין היהודים שלא הבינו - אז הם פרשו לצד, הם לא לחמו. הם פרשו לסביבה שלהם, לסביבה הצרפתית או האיטלקית. אבל לא פשו מזה למשל דוקטרינה, אין בזה. בתוניסיה היתה ציונות כל כך חופשית, כל כך מוגנת מאליה.

אני רוצה לספר לך באינטרמצו הנה איך אנתנו מקבלים את הציונות מחלב אמנו. אני חזרתי ממאדיה, ובאתי לבית כנסת, באחי למקומות כאלה. אספתי ילדים וכך הלאה. ובמאדיה, ההורים של זווילי באו מעמיה. גאתי למאדיה וארגנתי הרעין ושפתי אדם אחראי לזה, שהוא יקבל מאתנו חוברות והדרכה והכל והלכתי. נסעתי הם לנאבל (Nabeul) נאבל זו עיר שהיום לא רחוקה מהעיר בו נמצא אש"ף. זה מדיום לתוניס, על חוף הים. מעל למאדיה, הם יותר קרובים לתוניס. זו עיירה קטנה שיש בה הרבה יהודים מסורתיים מאד. משפחת באמו, אם שמנת, משפחת חדד. בעיר זו נאבל הלכתי לבית כנסת, דיברתי עם הרב, הוא דיבר עברית והיה מבסוט שאני מדבר איתו עברית. ישנם סטודנטים (תלמידי תיכון), דווקא מנאבל, שאפילו הגיעו לסורבון והגיעו למדעים מדויקים ביותר, הם באטום וכל זה. ניהשתי לכמה בחורים שגמרו תיכון והם קיבלו עליהם לארגן את בית"ר, והתחילו להתאסף. אני הנחתי יסודות.

בכל זה אני נסעתי במשאיות ערביות. שילמתי לנהג סכום כסף, והוא הביא אותי מעיר לעיר, עם כל הסכנות ועם כל הפחד. היגתי צריך להתנהג כמו שהוא מתנהג. כשנסעתי עם נהגים ערבים פוזתי. ערבי - בדהו וחשהו, ביחוד בתוניס מבירים את הערבים במונן זה. למרות הכל, בכלל שלא היה לי תקציב והם הפדדציה הציונית לא נתנה כסף ולא היה מקובל לקבל כסף ממוסד כדי לעשות פעילות. בדרך הוא עומד, יושבים לשתות תה ומעבירים כוסות. והמלויים אזורים: תשתה, שלא תפליב, זו קבלת אורחים כמו עם הבידואים. בתוניסיה הייתי במוקנין, מאדיה, נאבל, סוס. אלה ערי שדה שאני פעלתי בהם. בתוניס אני מארגן את הישיבות למפקדים, מכינים תוכנית קו פעולה, והם ממשיכים לפעול. למשל אפרים לוזון התגלה באיש נפלא, כריזמתי, מלא מדץ, טיפוס שאהב את המשמעת. הוא היה טילטריס, בעד טקסים. אני

הייתי טיפוס אחר להמרי, בעד השיטה הצופית. היו בינינו תמיד
 ויכוחים. והיה גם עמנואל פורונטינו. היה בחור בשם ^{נא} צ'מפ'רבה.
 היה קיצוני בהשפעת אחריו. אני הייתי מקובל גם על אנשי השומר
 הצעיר, אבל בגיה הריגבאום פחד שאסחב אותם לבית"ר, והיתה הוראה
 לא להתקרב ליוסף אנקורי. בכל זאת נשארו כמה חברים נאמנים כמו
 ממו, יצחק לוזון. מקיבוץ דן היה בחור יוצא מן הכלל, למרות שהיה
 מהשומר הצעיר, אביו היה ציוני כלל וראה בזה ייגוד.

ש. האם חוץ מהבדלי השקפות, היו גם הבדלים בזדכי הפעולה? בזדכים
 שלכם להייס את הנוער?

ת. לא היו. כשקמה בית"ר והתהווה הרעין גדול והקמנו שני קינים
 בתוניס עצמה, אז יום אחד אני אומר למפקדים, ללוזון אפרים,
 לפירונטינו, לדוד ישראל, ישגנו בישיבה. אמרתי: רבותי, בתנועת
 נוער של הצופים היינו מעורבים בנים ובנות, ובאן התנועה היתה על
 פהרת הבנים. אמרתי: חבר'ה, לא יתכן שנזניח את הבנות. היה ויכוח
 חריף ואפרים לוזון, שאף פעם לא היה בתנועת נוער, יש לו השקפת
 עולם שמרגיית. פחד להכניס נערות עם בחורים, שמזה יהיו בעיות.
 אמרתי לו: תראה, יש לי ניסיון. לא רוצה לאכופ את דעתי, תראה,
 נעשה ניסיון. אני הר לא רחוק מלא-גולט, פרבר לא רחוק מתוניס
 שרובו יהודים, הכרתי שם קבוצת אנשים. באתי לשם. היתה קבוצה של
 בנות ידידות שלי והייתי ביחסים טובים. הלכתי למשפחות שלהם,
 דיברתי על ליבם ושיכנעתי אותם. עמנואל פירונטינו היה תושב של
 לא-גולט. אמרתי: אתה תפזור לי להקים את הסניף הזה ותדריך אותם.
 תוך שלושה ארבעה שבועות נקים סניף לתפארת. הלכנו ליהודים ואמרנו
 שאנו לומדים על ארץ ישראל, עברית, הסטוריה, אהבת המולדת, ואנחנו
 רוצים לארגן את הנוער שידע מה זה ציונות, מה זה ארץ ישראל. אמרו
 לי: אנחנו מאמינים בך והילדים שלנו בדרך. תמיד מצאנו בית או חצר

והיה האישור מהמרכז. לא צריך היה להשת לקהילה. ארגנו סניף של ששים עד שבעים איש. ובשהיה מאורגן, ההורים באו. בימי ראשון יצאנו לאחו לארגן שירה והוצאות ואז פשינו פהישה עם הסניף של תוניס, ביער הזיתים, והצגתי את הסניף המעודב. אפרים לוזון היה מפקד הסניף של תוניס. אחרי הפעילות שהיתה שירה מעודבת ואושר בנים, יצר אורה נהודת. הוא בא אלי, הושיט לי יד ואמר: יוסף, אני מודה לך, אני מעיתי ואתה צדקת. ומאז כל בית"ר תונסיה היה ארגון בנים ובנות. זה מובן מאליו. הם באו מהצופים. ובצופים יש צופות. אבל לוזון לא היה בתנועת נוער ולא ידע איך לאכול את זה. לכן רציתי להראות לו את זה בשטח. וככה יצאו לוחות מבית"ר שהתחננו כי שהו יחד.

בשומר הצעיר באותה תקופה התחילו עם המכנסים הקצרים של ארץ ישראל. בתקופה הזו לא היה מקובל לראות גת במכנסים כאלה - כמעט ביקיני. לאט לאט פשו את זה, לא בפרסיה, ברחוב, אלא מחוץ לעיר, במופדון. אבל מה שרציתי להגיד שהשומר הצעיר, הם הם לימדו את הנוער שלהם למרוד בהורים, במוסכמות של ההורים, וזה הביא עליהם את חמתם של ההורים. לא כמו שאנחנו הלכנו להורים בדלת פתוחה. הם הלכו בסתר ואז ראו בזה סכנה. וכשתנועת בית"ר הפכה לתנועת הנוער בה'א הידיעה בתונסיה כולה, אמרתי: אני נוסע לספאקס להשפיע על מופדון הצופים בספאקס, כי הייתי בין המייסדים, היתה לי השפעה. מפקד תנועת הצופים בספאקס היה אלי סיגון, עכשיו הוא בפריס. רציתי את הדברים כל כך בלוצ, בתוך תובי, הוצאתי בצורה כל כך משכנעת. זה קורה רק מעט פעמים כשאתה מאמין בדברך, מענין וזה פלא. אחרי המד דברי פה-אחד הרימו ידיים, חוץ מכמה בנות ממשפחת בסיס - זו משפחה, לא מתבוללת אנא אריסטוקרטיית. היא לא ראתה עצמה מסוגלת לעלות ולהיות תלוצה, לשבור אבנים. אז היא אמרה: אני

פורשת, והם פרשו איתה שתי מדריכות, גם בן סגוביות. שתיים, משפחה
זה סווייט והבדל בסיס ואחותה פרשו. אבל כל הסניף של ה-U.J.J.
של הצופים הצטרף לבית"ר. ומאותו רגע הפך לסניף בית"ר ואני
מינתי את אלי טיבון למפקד הליל-זרום, כי זה קצת זדומה. הם
המשיכו לפעול בעיר האבס.

המשך הראיון עם מר יוסף אנקורדי

ש. חלק מהעקרונות של הצופים - זה לא ללכת לכיוון פוליטי. איך זה קרה?

ת. אני רוצה לענות. בספקס הם בן היינו בהחלטה תנועה ציונית בלי צבע ובלי הוננים. במשך הזמן נטינו לכיוון, אבל התנועה בתור צופים לא חשבה על איזה כיוון פוליטי. בתוניס נשארה אותה תנועה U.J.V עם צ'ול כדן. צ'ול כהן היה מפקד ה-נגד בתוניס, והוא שאירח בספקס. אבל הם נשארו שמה כמו הצופים, הם היו הזרם של הציונים הכלליים. בספקס היתה תנועה צופית כללית, כמו בתוניס. אבל מאז שבאו השומר והצפיר, וכשאני באתי לבית"ר והתחילו לשמוע השקפות על התנועה הציונית ועל הכיוון הציוני - כולם אותו ערב הסכימו. לכן בסיס ושתי האחיות זה סוויט עצבו, כי הן רצו להמשיך בצופים א-פוליטיים. הם פרשו והרוב, מה זה הרוב, כמעט כולם הסכימו להיפך לתנועת בית"ר. ומאז שהפכו לתנועת בית"ר, הפכו לבית"ר פעילים וקיבלו מעמד של תנועת בית"ר ושל הליל, שהם יכולים לפעול הלאה ולהקים גם סניפים. זה היה בספקס. בתוניס לא קרה כך.

מה רציתי להגיד כך. בתוניס הבית"רים היו תנועה חזקה והשומר הצפיר נלחם על קיומו עם האשקפות הסוציאליסטיות - היינו מארגנים בבית קפה באראינה (Ariana) - זה פרבר ליד תוניס - שמה פעם בשבוע במה חופשית. ויכוחים על הציונות ועל דרכי הציונות. כמוכן אנתנו באנו איתם, והם הארגמונטיים שהיו בשנות השלושים נגד התנועה הרביציוניסטית, נגד בית"ר - זה יצר לא ויכוח לגיטימי, אלא יותר מלחמת זיעות. היו לפעמים, עד כדי מכוח ותגרת ידיים. אבל למרות הכל המשכנו להפיץ את הרעיונות שלנו, והם ניסו להפיץ את הרעיונות שלהם. במשך הזמן, הם לא התזיקו מעמד. והתנועה הבית"ר נשארה

ותנועת השומר הצעיר הלכה ודעכה, עד שגמרה להמיר. יש רק שני פולים שעלו בתקופה שלי. זה היה יהודה טויל ויצחק לוזון, שעלו לקיבוצים של השומר הצעיר.

אחר כך, התנועה הבית"רית השתלטה על הנוער בתוניסיה, וביחוד בתוניס הגדולה זו היתה תנועה, מהתנועה הלכה מחיל אל חיל, גדלה והתפתחה.

במאי 1934, אני באתי לחבר'ה במפקדה ואמרתי: עד כאן מלאתי את תפקידי, אני רואה את עצמי חייב לעלות ולהשלים. כולם שמחו. אמרתי: עבשיו אתם תמשיכו, ופליקס עלוש גם בן, עשו לי איזה מסיבה מפעם התנועה. עליתי ארצה. קבלתי סרטיפיקט. היה יהודי אחד בשם רפאל באלאכסן, שהוא היה ממונה על הסרטיפיקטים. קבלנו אחד שנים בשנה - ממש נישלו אותנו ואת זכותנו לעלות לארץ ישראל מפעם ההגלה הציונית. לנו הם נתנו רק סרטיפיקט אחד או שנים בשנה. הרבה שלוש סרטיפיקטים. ולכן זה לא הספיק והיו נלחמים על זה. אלא מה, שאני למשל כשהיה לי, בזמן עבודתי בבית"ר באו כמה חלוצים מארץ ישראל בזמן המשבר. כולם היו סוציאליסטים, גם שמאל סוציאליסטים. הכרתי אותם, התידדנו יפה מאד, אפילו עזרו לי בכמה דברים של בית"ר ללמד אותי שירים ישראלים חדשים. אז שמה לא נמצאה השאלה הבית"רית. אמנם היו כולם שמאלים. היה אחד שמאלני מאד. היה יותר שמאלני, במעט קומוניסטי. הוא עלב את הארץ. אבל היו יחסים מצוינים. עיילנו בקרתה החדשה והוא צילם אותי, צילם אותי על חומות קרתה. היה אדם משכיל, אבל הוא היה אנטי ציוני. בהשקפות הסוציאליסטיות הוא ראה קודם כל את הסוציאליזם ולא את הציונות.

בסאני רציתי לעלות, בין אלה שבאו, בא אחד מפולניה שהוא בית"ר מפולניה. כמוכן קבלנו אותו יפה, נתנו לו בית ואוכל ואכל אצל

חברים ולן אצל חברים. עד שמצאנו אפשרות לחקן את הסרטיביקט, שהיה צריך להיות בשביכ"י, מסרתי לו שהוא יעלה ארצה, ואני חיביתי עוד שנה.

ט. האם היו קשרים עם תנועות בית"ר מחוץ לתוניסיה?

ת. כן, היו מאוחר יותר, כשהייתי"ר הפכה לא גליל אלא נציבות. כשהייתי סגן נציב אז עליתי ארצה. זהו פליקס עלוש היה נציב בית"ר. במשך התקופה היו קשרים רק ישר עם ז'בוטינסקי או עם מזכיר שולמון בית"ר, בתקופתי. כשאני עליתי בשנת 1934, בשמיני למאי הגעתי לארץ, אז פליקס עלוש המשיך לכהן כנציב בית"ר כמה חדשים וביקש להשתחרר, כי עבודת העתון הוללת ממנו זמן. אמרתי כך, כל זמן שאני הייתי עם הייתי עושה את כל העבודה הארגונית, אז הייתי מבטח על הדברים. אבל כשאני הלכתי - דרשתי ממנו יותר פעילות. ולא יכול היה לפעול יותר, כי העתון דרש ממנו המון זמן, ולא היה לו מספיק. וגם הדרישות שלו והתנועותיים ההדוליים. אז לא היה לו מספיק זמן. אז הוא המליץ על אלפרד דוסי. זה אחד מאלה שהיו מייסדי השומר הצעיר, שיסדו את ה- J.J.J. את הצופים של ה- J.J.J. הוא בין אלה שעזבו והלכו לשומר הצעיר. הוא נמשך להיות סוציאליסט. אבל אחרי כמה זמן הוא פרש מהם והצטרף לתנועה הרביזיוניסטית.

ש. — אתה יכול לתאר את ד' א' כי אתה כך נתייחס אליו בהקשר לפעילותו במלחמת העולם השנייה.

ת. כשהיכרתי אותו, היכרתי אותו כשהייתי בשומר הצעיר. אני זוכר ערב נישואיו, הוא היה עוד סטודנט למשפטים. הוא היה בחור מאד נחמד. היה נואם בחסד. בתוניס הוא אמר את לימודיו בעורך דין, אבל בתקופה הזו הוא היה על הגדר, כמו שאומרים. אחיה של אשתו לעתיד היה ארקיל מוניל, זה איש השומר הצעיר שהיכרתי. ואנחנו הכרנו אחד את השני. ובחזונה, אני זוכר את החזונה שלהם, עשו את החזונה

בבית, היתה חתונה גדולה. אז משני הכיוונים התאחדו שמה בחתונה והיתה חתונה מאד מאד עליזה עם זה שהשומר הצעיר, זה מההדר של השומר הצעיר. היתה חגיגה עד אור הבוקר, לא הלכנו לישון. ופתאום הוא, אני בהתלבטות שלי, אחרי הויכוח בהנהגה של השומר הצעיר על עתיד הקיבוץ ועל החיים בקיבוץ - אחרי שהתאכזבתי מעל האסק הזה והתחלתי לחפש, אז בדיוק בגבולות האלה, אני חיפשתי והוא חיפש את הדרך של התנועה הרביזיוניסטית. הוא אומר שמצא בתנועה הרביזיוניסטית את התנועה הציונית האמיתית.

הוא היה אדם פעיל ומלא מרץ. הוא גם נואם יפה, והוא השתלב בתנועה הרביזיוניסטית בצורה יוצאת מהעלל. הוא היה אחד מהמובילים בתנועה הרביזיוניסטית. עם לוזון, עם עלוש, הם היו המובילים, הם בולם גבדו את השלושים ואת הארבעים. על פי רוב היה, אולי לוזון היה בגיל ארבעים, פליקס היה בשנות השלושים המאוחרות, הוא היה גדול ממני בשתיים עשרה שנה.

אלפרד רוסי היה בערך בגיל עשרים וחמישה, היה בחזר צעיר שהמר את לימודיו, עוד לא נבנס לפרקטיקה בעבודת העורך דין שלו. הוא היה מלא, ממש אדם מוכשר מאד. אדם שהפך להיות אחד מעורכי הדין הטובים והצליח בתור עורך דין. הוא עבד אחרי כמה זמן, אחרי החתונה, עבר לגור בספקס, והמשיך בספקס להיות פעיל בתנועה וגם לעשות פרקטיקה של עורך דין. במשך הזמן חזר לתוניס. ואז נתמנה לנציג בית"ר במקום פליקס עלוש. הוא בירן כשנתיים.

ש. מאיזה שנה עד איזה שנה?

ת. מאוהוסט 1934 עד 1936. בתקופתו הכניסו את ההגנה העצמית, גם בן בתוך רחיצון הבית"ר. הקימו הרעין של ההגנה עצמית מחשש למאורעות שמה, טיבולים לקרות כל דע. אחדיו נתמנה אפרים לוזון שהיה מפקד של הצניף המקומי של תוניס, והוא נתמנה לנציג בית"ר בתוניסיה.

והוא המשיך לפעול והרחיב על ידי זה שבית"רים מספקס, משפחה בית"ר מספקס נסעה לאלה' יריה, ושמה היא הקימה הרעין בית"ר באלה' יריה.

ש. מה השם?

ת. בהן אלורו, נמצא פה בארץ. אני חושב שהבנת אלורו שהופיעה בעלויזיה הוא אחד מהמשפחה. יש פה בחור אחד בשם עזריה שהוא היה בית"רי, ילד מאומץ, והוא נסע להורים שלו לקזבלנקה, ושמה הם בן בהשפעתו הקים סניף בית"ר בקזבלנקה. הוא היה בשנות השלושים המאוחרות. אלורו זה הם בן בסוף שנות השלושים עלו עם משפחותיהם, הם בנתינים צרפתים, מקורם באלזס. אז עברו לאלה' יריה. התקופה האחרונה, מאז 1934, את כל הידע שלי, הוא בקשר עם אנשים, כל הבית"ר שנלו ועברו דרכי, היו אורחים אצלי, התאכסנו וכל זה. הבית שלי היה בית קבלת אורחים. ואצלי תמיד ידעו, אצל אנקורי אפשר למצוא מקום. למרות שהיה מצומצם, תמיד יש מקום. אני רוצה להגיד לך. אני, בשהייתי פעיל בתוניס בבית"ר, כמו שאמרתי לך, כסף לא היה. מהבית קצת סכום כסף כיס, אבל בשביל להוציא לדברים גדולים לא היה לי. הייתי מצטמצם, הולך לאכול בצהרים, בבדי לא לנסוע לפדבר איפה שאחוזי לאכול וזה. הייתי אוכל בעיר במטבח הפניים שמה בפדנק וחצי. בהתחלה הייתי מתבייש, אחר כך התרגלתי שאני עושה את זה לא למען כסף. בפעם הראשונה שהייתי היה ראש הקהילה, איש מכובד, הם בן בא לאכול ולהראות שזו לא בושה לבוא לאכול אם אין אפשרות ללכת למסעדה. אז הייתי אוכל בפדנק וחצי ארוחת צהרים. זו הייתה אצלנו התנהגות טבעית. כשבאו עולים דרך מצרים - איפה באו לכאן לארץ? שני בחורים, יש לי חדר אחד, ישנו איזה שבוע שבועיים עד שיכלו להסתדר. זה לא אחד ולא שניים, הרבה פעמים. בא והופכת לנציבות צפון אפריקה, לא תוניסיה. יש בניסים ויש מתנות קיץ שעוברים מאלה' יר לתוניס, מתוניס לאלה' יר. היה מקרה

אחד שאני יכול לתת כך מסמך על זה. האשלימות הצרפתים ביקשו מבית"ר תוניסיה לא לבוא להפגין באלה ירייה ולא לעשות פחנה הדול ראוותני, מפחד מהומות.

ש. מצד הערבים?

ת. מצד הערבים. אז הנהבת בית"ר, ז'בוטינסקי כתב מכתב מיוחד לפליקס עלוש: "אנחנו אמנם תומכים בפעולה שלכם, אבל למען הממשלה הצרפתית, לא לסבך אותה בענינים כאלה שלא צריך לעשות את זה - אבקש מכם לא להוציא את זה לפועל". וזה לא יצא לפועל. כשז'בוטינסקי היה צריך לצאת, לפני עליית ארצה, היה צריך לבוא לתוניס, והכל היה מוכן, להצות בפני יהדות תוניסיה - קם הדסטור אז - התנועה הלאומית הערבית, עם מחאות והפגנות, שהם לא יתנו לז'בוטינסקי לבוא לארץ ישראל. אז הממשלה הצרפתית לא יכלה להגיד לו לא לבוא, אלא ביקשה ממנו אם הוא יכול להמנע מזאת. מכיון שהוא העריך מאד את העם הצרפתי ואת הממשלה הצרפתית - הוא נענה לבקשתם ולכן לא בא. ואז הבית"ר נקמו בדפוס של העתון הדסטור ושרפו חומר. כשבורהיבה עלה לשלטון, היתה התנגשות בפליקס עלוש על ידי הצואר רוג, זו המחתרת הערבית. הוא נפצע בדהל. אבל הוא היה מקובל מאד על בורהיבה, אפילו שלח לו באן לארץ כמה מכתבים: למה הלכת, אנחנו צריכים אותך. אבל זה אחד הדברים, כשפליקס עלוש נפצע בדהל - הדבר הראשון לקח את המזוזה וישר בא לארץ ישראל. את הדברים אחר כך הביאו הילדים והמשפחה שעלתה.

ש. מה היתה הפציעה שלו?

ת. זה היה בענת 1955 או 1956.

ש. זה מאוחר.

- ת. מאוחר, הוא עלה אחרי הקמת המדינה, אחרי השחרור של תוניסיה.
- ת. אחרי שאתה מגיע לארץ ישראל. נדמה לי יש התחזקות של תנועות לאומיות בקרב הערבים. ויותר מאוחר עם עליית הרמניה, יש גם מהמה מצד התעמולה הגרמנית לחלק תנועות לאומיות. אתה שמעת על זה דרך אנשים בתוניסיה?
- ת. בתוניס לא שמעתי על מהמה כזו. אבל מה שאני רוצה, על זה אני לא יכול לספר לך. אבל אני רוצה לספר דבר אחד ששיך לגרמנים. הלא התנועה הרביזיוניסטית הכריזה חרם על תוצרת הרמניה. גם הרווי ל'וויף היה מעלה מאמרים, וזה מצא חן בעיני הצרפתים. אז הרביזיוניסטים במרץ 1933, עם הציונים הכלליים, למשל ז'יל בהן מהצופים והכל, החליטו לעשות אסיפת מחאה נגד הרמניה על מה שעוללה ליהודים בבתי כנסת וכל זה. התכנית היתה להשכיר בית קולנוע אחד בשם מונדיאל, שהיה ברחוב הראשי, ולעשות אסיפת מחאה. לא חשבו על דבר ענקי. אז אותי שלחו לכל החנויות והמשרדים לבקש מהם לסגור ולהצטרף לזה. אני הייתי אז בן שמונה עשרה, צוציק. לא האמנתי שאני יכול לחולל דבר כזה. בכל זאת, פקודה זו פקודה. הלכתי לתנועת גדולה ומפוארת, ביום ראשון יום המכירות שלהם. אני אומר להם: אנחנו מארגנים אסיפת מחאה נגד הרמניה הנאצית, בואו לאסיפה במקום זה וזה. רוב החנויות היו של יהודים. אבל תיכף בעל הבית אמר: חברה, לכו הביתה, סוגרים את החנות. זו היתה חנות כמו כל בו, וכל החנויות התחילו, והמשרדים. אז התחילה להתהוות תנועה שהקולנוע התמלא. לא היה מקום אפילו בעמידה, אז לקחו וחיברו עם קולנוע מאחוריו, עם חוט חשמל ורמקוס. הקולנוע הזה התמלא. אז עשו ברחוב והרחוב התמלא. אז היתה הפגנה עצומה. זו הפעם הראשונה שאני מפרסם את זה. והם יודעים רק קצת, אפילו אברהמי לא ידע, משהו רחוק מזה.

אחרי הפעולה הזו אז כל האנשים נהרו. ובאסיפה נאמו אלי לוזון, ל'ול כרן ופליקס פלוש. היו נאומים חריפים מאד בכפי הרמניה. וכשהמונים האלה בפנים ובחוץ היו עיצומים ודדשו פעולת מחאה - אז כל המון הזה, כל ההפגנה הזו, לזה לחוף פריס, שמה יש את השגרירות הרמנית. ויכלת לראות ברחובות המונים כאלה שהכל היה שחור: כל התחבורה שנתקה, גם החשמליות, עמדו על המקום. וכשהגענו לשגרירות הרמנית - עלינו בלי לבקש אפילו רשות, בלחץ, ופתחנו את הדלת. אז השגריר היה רועד כמו נוצה. מסרו לו פטיציה, ויצאו לגלוצצרה וצעקו: אנו מכאן אומרים מוות לרמניה הנאצית! והוא קיבל את הפטיציה ושתק ורעד וכל-זה. משמה המונים אמרו: עשירי ארץ ישראל צריכים להיות פתוחים. אז הלכנו לשגרירות, לא היה שם שגריר אלא קונסוליה - אנגלית כללית. והמסות של המונים דוחפים אחד את השני. המשצרה שלחה רוכבי אופניים להסדיר. רוכבי האופניים נדרסו, אי אפשר היה. כולם הלכו עד לפאר דה צראנט, בהתחלה של הקסבה. וגם דדשו שמה פטיציה שעשירי ארץ ישראל. תפתחנה בפני היהודים הרמנים הנרדפים. וזה היה משהו עצום וכביר. זה מה שהיה ביום ההפגנה, ומאז קראו לחרם על תוצרת הרמניה. אז הפיצו את הרעיון ברבים, וזה נקלט, וגם הצרפתים ראו שזה טוב בשבילם.

אז גם בזמן הכיבוש הרמני, בית"ר היתה צריכה לרדת למחתרת ולפעול לא בצורה מאורגנת אלא פרטיזנית. אבל הפעילות שלה במעט לא היתה על פני השטח, רק בודדים שנפגשו ועשו. אבל במשך כל הזמן, עד לכיבוש - בית"ר מוניסיה היתה התנועה הכי מאורגנת, הכי מסודרת, הכי על רמה תרבותית. כל הפעולות והתרבותיות אצלה. אין הצרות, אין מכהנים, אין שיעורים על ציונות ועל תולדות עם ישראל. הם קיבלו באמת תנופה מאד מאד גדולה. זה הפך את החניכים לציונים שהם במעט כולם באו לארץ ישראל ולא נשארו בצרפת, רק אחדים ובודדים.

- ש. אני מבינה שהיתה, לפני 1942, לפני בניסת הגרמנים לתוניסיה, תשתית ארגונית די גדולה של נוער. כאשר, ממה שאני יודעת בכל אופן, אתה לא מרהיש את הביטוי של התנועה הזאת בתקופה הקשה.
- ת. אני דוצה להגיד לך, חוץ מבית"ד, אז אמרתי לך שהשומר הצעיר, יצחק לודון שהתחנן, הוא ואשתו נסעו וארגנו מחדש את השומר הצעיר, אחרי כמה שנים שהיו פה בארץ. תנועות השמאל מפה, למשל מערך וכל אלה, הורדוניה וכל זה, ארגנו הם כן תנועות נוער כמו צעירי ציון.
- ש. אני מדברת על תקופת הכיבוש.
- ת. בתקופת הכיבוש כולם ירדו למחתרת. אני רציתי להגיד, בין זה לזה, בין הזמן שעזבתי לבין זמן כיבוש הגרמני - צעו תנועות נוער של הפועל המזרחי, תנועת נוער של המערך - אלה המשך. לא מערך, תנועת העבודה זה היה מפא"י. ומזה יצא אחדות העבודה, מזה יצא קיבוץ רגלים. זה כולו מתנועת העבודה יצא. הם כולם היו חברי תנועת העבודה. היה אברהמי ואבנו וכל אלה המארגנים הראשונים של הקיבוץ הזה. עד כמה שאני זוכר, זה עלה לארץ כמובן אחרי המלחמה.
- ש. אני חוזרת לתקופה הזאת של הכיבוש הגרמני. בכל זאת היו הרעיני נוער מאורגנים. האם היתה איזה שהיא פעילות מחתרתית?
- ת. אני לא חושב. היו פה ושם כמה בחורים ששייכים לזה, עשו איזה סבוצאל'. כמו בית"ר למשל, אני יודע, עשו כמה מפשי סבוצאל'. אבל זה לא היה דאווזתני, ניסו לעשות. המצב היה כל כך קשה, שכל נער שמצאו, כל בחור, כל איש שמצאו בדחוב - תפסו אותו לעבודת כפייה. ואז אנשים פחדו. יש אנשים שהסתחרו כדי לא ליפול בידי הגרמנים. הרבה בית"רים נפלו בהפגזות של גנות הברית. הרבה אנשים בעבודת כפייה, הם כן נפצעו ונותרו. למשל בהבינא, זה בשדה התעופה, ובנמלים. גנות הברית הפגזו את תוניס כמו שצריך. ולכן הקרבנות היו על פי רוב יהודים. היה נתק, כי הנוער היה מהויס אצל הגרמנים

והם פחדו, באו מבית לבית, מכל בית הוציאו את האנשים, ממש היה פחד להופיע ברחוב. אז לא היה אפשרי להתארגן באיזה פעולה חתרנית. נעשו כמה פעולות, אבל ספונדיות, כמו שאומרים, נעשו, אבל לא יודעים מי עשה ומי לא עשה. אני שמעתי מסאנדה, זה שכתב הרבה על המחתרת ועל כל זה, שהוא נפטר.

ש. אם אתה מדבר על מחתרת, תרחיב את הדיבור על המחתרת.

ת. הוא אירגן מצעם הארגון הצבאי הלאומי, אירגן מחתרת של התנגדות, של הגנה בתוניס.

בתוניס היה ארגון של האצ"ל וארגון של ההגנה. בזמן הכיבוש אני לא שמעתי שהיתה איזה פעולה מפני שהייתי פה. ואלה שסיפרו לי מה שקרה שמה - לא אמרו על משהו קונקרטי, כי הפעולות היו ממש רופפות, פה קבוצה ושם קבוצה. אבל לא היה שום ארגון ושום קשר הומוגני שיכול היה לסדר ולהקים איזה פעולה בעלת ערך.

ש. אתה הזכרת את פעולת הריגול של אלפרד רוסי. איזה רקע היה מאחורי זה?

ת. על רקע כללי. היתה מחתרת יהודית.

ש. איזה מחתרת?

ת. יהודית שקשורה, המחתרת היהודית אין לי הרבה מה לספר עליה מפני שאני לא יודע עליה שום דבר. רק שמעתי שהיתה מחתרת יהודית. זהם היתה מחתרת יהודית צרפתית עם מונה, עם גורך דין מונה, ועם אלפרד רוסי. כשראש המחתרת הצרפתית נהרג - הוא נתמנה המפקד של זה. והוא בפעולה שלו, אינני יודע אם אמרתי לך זאת, שבנקאנא, שזה אי בדרום תוניסיה, על יד הרבה, על יד מול גואבס (Gab'es) היתה אונייה איטלקית שעלתה על שרטון. זהו הלך לשמה והוציא מטעם שק מלא מסמכים חשובים לבעלות הברית. הוא מסר את זה לבעלות הברית.

- ש. מה שלא ברור לי. אתה מדבר על מחתרת יהודית שהיתה בקשר עם מחתרת צרפתית.
- ת. היו שתי מחתרות. על המחתרת היהודית ששמעתי שהיתה מחתרת יהודית.
- ש. מתי?
- ת. בזמן הכיבוש, אבל אני לא יודע הרבה עליה, רק שמועה.
- ש. על סמך מה השמועה?
- ת. משהו סיפר לי שהם היתה מחתרת, לא רק מחתרת צרפתית. אבל המחתרת הצרפתית היתה ביחד עם יהודים צרפתים ששייטפו פעולה.
- ש. יהודים צרפתים או יהודים תוניסאים?
- ת. יהודים שהיתה להם נתינות צרפתית הם השתתפו עם הצרפתים, שהם עשו את המחתרת. ולכן אלפרד רוסי מצא את מותו בפעילות הזו, כי הוא ראה בגרמנים אויב, לא רק לצרפתים, אלא גם כעם ישראל.
- ש. אזלי תזכיר את הפרשה בקיצור מי זה היה אלפרד רוסי ומה הסיפור שלו.
- ת. אלפרד רוסי היה עורך דין. הוא היה ציוני. הוא היה ציוני רביציוניסטי. היה שנתיים נציב בית"ר תוניס. אחרי שירותו הצבאי השתחרר. אבל בזמן פגן עם התנאים האנטי-יהודיים, הוא התארגן עם עורך דין צרפתי בשם מונה, והם הקימו לקראת הכיבוש הגרמני מחתרת שהיא תלחם בממשלת וישי ובהרמנים. ואז הם התארגנו בקבוצות קבוצות קבוצות, חוגים קטנים בתוניס ובסוס. הם התחילו לפעול. מונה באמת הפעולות נהרג, ואלפרד רוסי המשיך לפעול. הוא עזב את ביתו ואת משפחתו ולא הופיע על מנת לא להיתפס ושלא ידעו על קיומו. כשאניה איטלקית עם מסמכים עלתה על שרטון באי קאקאנה בדרום תוניסיה, הוא נסע עד שמה, עבר את הים והגיע לאונייה. הוא לקח משם שק מלא מסמכים שאי אפשר להדריך את חשיבותו לבנות הברית. בזמן פעילותו

והמתחמית הוא נתפס וגשלה לשבי בסיציליה. ברגע שרצה להמלט - נורה ונהרג. וזה היה סוף פעולתו.

ש. הדברים האלה ידועים לך רק לאחר זמן. בזמן שזה קרה לא היה לך שום קשר?

ת. לא, זה לאחר זמן. אשתו מספרת קצת אחרת. שהוא נסע לסיציליה, ושם נתפס. והגירסה שאני שמעתי

ש. ממי?

ת. מאנשים שבאו מתוניס, שהוא נתפס בתוניס וגשלה לשבי לסיציליה. אבל זה לא משנה את הדבר שהוא פעל והוא הביא, והננין הזה של האוניה, המסמכים האלה, זה היה דבר גדול מאד. לפני עשרים שנה עשו לו הלוויה ממלכתית בתוניס. אחרי עוד עשרים שנה פשינו מאמצים להביא את גופתו וקברנו אותו בבאר שבע. אני פתחתי את הארון.

ש. אבל הפעולה שלו, מה שקרה איתו, זו פעולה אינדיזואלית או פעולה של קבוצה?

ת. פעולה של קבוצה, לא אינדיזואלית, של יהודים וצרפתים ביחד. זו היתה מחתרת מאד מאד זהירה, כי גם הצרפתים פחדו וגם היהודים פחדו.

ש. אתה מכיר אישית שמות של אנשים שהיו בתנועה הזאת?

ת. לא, אני לא יכול להגיד לך שמות, חוץ מהראש, שהוא היה עורך דין צרפתי מפורסם בתוניס - מונה, שמעתי עליו.

ש. לא מתוך הברות?

ת. לא מתוך הברות, הייתי כבר בארץ, אז לא יכלתי. רק מתוך סיפורים, מתוך עדויות, מתוך כל מה ששמעתי על רוסי. כי היינו חברים מאד מאד טובים, גם עם אשתו, עד היום הזה. ובאמת, זה היה משהו שעלעל את כולנו, כי הבחור הזה היה יכול להיות, היה מוכשר, יכול היה להגיע לחוק גם בארץ ישראל.

ש. אנתנו מדברים על התקופה של אחרי יציאת הגרמנים מתוניס, במאי 1943.

ת. ב- 1943, אז התחילה הציונות שוב. הציונות התחילה עם תנועות הנוער שקמו מצד שמאל ומצד ימין, אפרים לוזון שהיה נציב, אני יכול לומר בשבחן שהוא עשה פעולות בבירות מאד בכדי להאריך ולהגדיל את התנועה היהודית. הוא היה בעל כדינמה, בעל יכולת ביטוי וגם השפעה. היה איש שהיה מקריין. הוא ארגן את זה. אבל עם זה, תנועות נוער אחרות, הן מטעם הפועל המזרחי והן מטעם אחרות העבודה והן מטעם מפא"י - היו וצצו והדלו, כמוהן בפרופורציה מסוימת. הם השומר הצעיר טוקס והתחיל. ולכן התחיל הנוער להתבנס לתנועות נוער לציונות המהשימה. זה אחרי מלחמת העולם השנייה, התנופה הייתה גדולה בכל רחבי תוניסיה בין הנוער. אבל בתוניס עצמה, רוב הנוער היה מחולק לכמה תנועות. על פי רוב, במטע היו או בית"ר או תנועה זחית יותר. אבל בתוניס עצמה היו גם מטעם צעירי ציון, זקראו להם צ.צ. וגם הודדוג'יה וגם מהפועל המזרחי. הייתה תנועה ציונית תוססת.

מה שרציתי להגיד כך מקודם, משנות השלושים על הציונות בכלל, זה שהציונות בתוניסיה הייתה כל כך מליטנטית. כל שנה היו מוכרים את השקל, וכל קונגרס היו מצביעים. והייתה מלחמת בחירות כמו בארץ ישראל, עם כל הסמנים של ויכוחים ושל סערות. ותמיד בקונגרסים הראשונים, כלומר משנת 1930, מה שאני עוד יודע. גם מקודם היו הרביזיוניסטים. אבל במקופתי, בשנת 1931 נוצר אלי לוזון, בשנת 1933 פליקס עלוש, ואחר כך ב- 1937 או 1936, לא יודע מתי הייתה הקונגרס, הייתי בארץ ולא יודע. והשומר הצעיר אז התאחד עם הציונים הכלליים על מנת לפרפד את התנועה להלחם נגד התנועה הרביזיוניסטית. למרות הכל הצירים היו מטעם הרביזיוניסטים.

מה שרציתי לציין במיוחד זו הצורה של המלחמה ואיך מתקבלת הציונות. היא ציונות אקטיביסטית, לא משיחית, אלא ציונות פוליטית פעילה בכל הגוונים שיש לתנועה הציונית, וזה היה חשוב מאד. מי שחקר את הדבר הזה אמר שהוא התפלא, בשהוא ראה את זה הוא חשב שהוא נמצא במזרח אירופה או בארץ ישראל, עם מלחמת הבחירות.

ש. ממה שיזוע כך בשיחות עם האנשים שעלו לארץ, באיזה אופן השפיעה תקופת הכיבוש הנאצי ומלחמת העולם השנייה על הנהיגה לכיוון הציונות?

ת. אני לא רואה שמלחמת העולם השנייה השפיעה בכיוון הציוני על היהודים בתוניסיה. מה שהשפיע זה ארץ ישראל ומדינת ישראל. עם התקדמות הישוב היהודי בארץ ישראל, עם המשמד הציוני שהיה בתקופה הזו משמד מכובד ומשכב - התחיל הנוער לנהוד אחרי תנועות נוער חלוציות בארץ ישראל - אז הם האנשים הגדולים והם אלה שיש להם השקפות ציוניות מאובשות התחילו לבוא לארץ ישראל ולהתכוון לעלייה הגדולה. העלייה הגדולה היא לא בתוצאה מהמלחמה או מהכיבוש הגרמני, אלא כתוצאה מהקמת מדינת ישראל ומפחד לתגובה של מדינה ערבית תוניסאית עצמאית. כי אף אחד לא האמין שתחת שלטון ערבי יכול היהודי לחיות בחירות או בתנאים סבירים. לכן, אני אמרתי, אף פעם לא האמנתי. ערבים, בזמן התנועה הציונית, בזמן הנוער, בזמן הקמת בית"ר והשומר הצעיר וכל זה - הלכנו בסך ברחובות, ועם הדגל ועם הכל. אז זה היה באיזור האירופי, לא באיזור הערבי. אם היינו עוברים באיזור הערבי - היו בוחז לזדקים אבנים. כמו שטיפדתי על הנגין עם הדגל, שראו אותנו מהחומה והתחילו לזרוק אבנים. זה אין ספק. אבל אנחנו בהלל השלטון הצרפתי שהוא היה נאור, ושגם ידע להגן על היהודים - אז אנחנו יכלנו להדגיש כל כך טוב וכל כך חופשיים, כאילו שאנחנו נמצאים בארץ שלנו. ולכן פעלנו. אני יכול

לספר עוד דבר. כשהיינו ב- U.J.J., בצופים או בבית"ר, כל שנה, אינני יודע אם סיפרתי לך, ב- 15 בנובמבר ביום החיל האלמוני, הצבא היה הולך בסך ומזמין אותנו. זה הם בן, למרות שהערבים היו באים ורואים את המהלכות. אז לא העידו להרים יד נגד היהודים או להגיד משהו נגד היהודים. אבל כשאני רואה שמפקד צרפתי זסון או רב סרן עומד דום בפני הדגל כחול לבן בבית הכנסת, והוא מצדיע לדגל כדי לכבד את המתיים ממלחמת העולם הראשונה - זה מדומם את הלב. אפילו שם היו אולי בתוכם אנטישמים. אבל שהם עשו את הריסטה הזו - זה דבר שמוסיף לך לאהו היהודי שלך והציוני שלך. זה עוד דווקא לאהבת הציונות.

סוף הראיון עם מר יוסף אנקורי.